

GEVEN OM TE NEMEN?

Giften als informele macht voor de Gentse politieke elite (1465-1485)

Niels Fieremans

*Over zekere dienst die [hij] vorsecreven stede ghedaen heeft
ende noch doen zal¹*

In het jaar 1468 gaf de stad Gent een som geld aan Jan van Boschuyzen. De verantwoording waarom ze dit deed is niet alleen kort en bondig, maar vooral erg vaag.² De nota geeft geen indicatie welke dienst de Stad wilde belonen of op welke toekomstige tegenprestaties ze hoopte. Het heeft meer weg van een snelle administratieve rechtvaardiging: de kost was te groot om zonder excuus te blijven, maar waarover het precies gaat blijft onduidelijk, maar toch net duidelijk genoeg om geen argwaan te wekken. Onschuldig was ze wellicht niet. Jan van Boschuyzen was tijdens de regeerperiode van Karel de Stoute (1467-1477) een zeer invloedrijk man: zijn familie had Karel de Stoute gesteund tijdens diens vrijwillige ballingschap in Holland, ze kenden elkaar van jongs-af-aan en sinds Karel de Stoute hertog van Bourgondië was nam zijn carrière een hoge vlucht. Vanaf 1454 bevond hij zich reeds in de vaste entourage van de hertog en vanaf 1467 was hij diens *sommelier du corps*.³ Als Gent het oor van de hertog wilde bereiken, was hij een van de machts-

¹ Archief Gent, Oud Archief (verder SAG), reeks 400, nr. 22, 41r.

² Dit artikel is tot stand gekomen als een bekroning van de thesis "Give and Ye Shall Receive? De informele macht van giften voor de Gentse politieke elite". De auteur dankt zijn promotor Marc Boone voor de gegeven steun, alsook Frederik Buylaert, Jan Dumolyn en Sander D'Haese voor hun feedback op eerdere versies van de thesis en artikel.

³ H. Brand, 'Floris en Jan van Boschuijzen: Leidense edelen aan het Beierse en Bourgondische hof', *Leidschrift*, 14 (2000), p. 65; F. Buylaert, 'The 'Van Boschuyzen affair' in Leyden. Conflicts between elite networks in Late Medieval Holland', *Francia – Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 35 (2008): pp. 103-104; F. Buylaert, 'Crisis en continuïteit. De strategie van adellijke staatsfeodale families in de crisis van de late 15de eeuw in de Bourgondische-Habsburgse Nederlanden (1477-1492). Een vergelijkende casestudy van de Vlaamse familie de Baenst en de Hollandse familie van Boschuyzen. Deel II', Masterproef: Universiteit Gent, 2003, Fiche XXXII.

makelaars waartoe de Stad zich kon richten.⁴ De gift die Jan van Boschuyzen kreeg, was duidelijk niet altruïstisch: de Stad bedankte hem voor een dienst en hoopte op een verdere relatie voor toekomstige diensten. In 1468 had Gent dergelijke diensten immers hard nodig, zoals zal blijken.

De Blijde Intrede van de hertog in juni 1467 was niet bepaald geslaagd. De dag erna (29 juni) kwamen de deelnemers van de Sint-Lievensprocessie terug op straat. Rumoerig en verontwaardigd over het gebrek aan respect dat de hertog toonde voor de processie, verspreidden ze onrust over de Stad.⁵ Het ongenoegen breidde zich uit over de indirecte belastingen en de Gentenaars eisten de afschaffing van de vrede van Gavere (1453).⁶ De onrust escaleerde en de hertog vreesde voor zijn leven.⁷ Karel de Stoute stemde met tegenzin in met de eisen van de Gentenaars en vertrok boos. Dat de kous hiermee niet af was, beseften zowel de hertog als de Gentse schepenen.⁸ We zien dit aan de gezantschappen die de Stad stuurde, maar ook aan de giften die ze gaf.⁹ Belangrijke personen als de kanselier Pierre De Goux, Guillaume de Bische en – natuurlijk – Jan van Boschuyzen kregen giften. In de periode 1467-1468 probeerde Gent haar herwonnen privileges te behouden en gelijktijdig de gratie van de hertog te herwinnen. Daarvoor had ze toegang tot de hertog nodig en, hoewel we hier nooit zeker over kunnen zijn, kon dit wellicht via Jan van Boschuyzen. Geschenken en macht konden hand in hand gaan, maar gaf Gent om op zijn beurt weer te nemen?

1. De giften van Gent. Een unieke casus?

Voor de moderne lezer is het geven van (geld)giften om het publieke beleid te beïnvloeden een praktijk die verdacht dicht bij corruptie komt. Voorgaand onderzoek heeft evenwel aangetoond dat het in de late middeleeuwen over een gedoogde – tot zelfs verwachte – praktijk ging. Middelgrote steden gaven aan machtsmakelaars om

⁴ Met de benaming 'machtsmakelaars' doelen we op individuen die hun politieke kapitaal konden inzetten om als verbinding tussen het lokale en nationale niveau te fungeren. Op hun beurt hielp deze positie hen aan sociaal kapitaal en prestige.

⁵ Het was immers zo dat de Gentse schepenen de processie – die bekend stond voor haar drinkgebruik en onrust – een dag vervroegd hadden zodat ze niet samenviel met de intrede van de hertog. Deze ingreep werd niet door de processiegangers gesmaakt.

⁶ M. Boone, 'De Sint-Lievensbedevaart: bouwsteen van de stedelijke identiteit van Gent (late middeleeuwen en vroege 16de eeuw)', *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 61 (2007), pp. 106; 118-119.

⁷ G. Chastellain, *oewres*, ed. K. van Lettenhove. Vol. 5, Brussel, 1863, p. 267.

⁸ P. Arnade, 'Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent entry of 1467', *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde*, 45 (1991), pp. 89-90.

⁹ Zie de verschillende *paerlementen* die naar de hertog gestuurd werden om te *vergeven tguent dat onlancx binnen deser stede ghesiet was*; SAG, reeks 400, nr.21, 130 r. – 132 v; SAG, reeks 400, nr.22, 61 r. – v.

invloed te verwerven en individuen gaven aan hun onderdanen om hen aan zich te binden.¹⁰ Het gebruik van giften en de functie die ze kunnen vervullen zijn evenwel sterk afhankelijk van de context.¹¹ Voor de Gentse casus is vooral het onderzoek van Marc Boone naar de Gentse giften voor de periode 1385-1453 cruciaal. Zijn conclusies verschilden van eerder – en later – onderzoek naar de giften die middelgrote steden gaven. De stad Gent bevond zich in deze periode op het top punt van haar macht en zag zich hierdoor niet genoodzaakt beroep te doen op Bourgondische machtsmakelaars zoals middelgrote steden dat wel deden. In de 14de eeuw kende Gent vooral een moeilijke sociale strijd voor de macht binnen de Stad. Een evenwicht werd rond 1360 gevonden met het regime van de Drie Leden en het uitdelen van giften aan de eigen bevolking fungeerde hierin als een cohesiemiddel.¹² De elite gaf weliswaar aan zichzelf, maar integreerde terzelfdertijd het regime van de Drie Leden in de stadspolitiek.¹³ Er ontstonden wat moeilijkheden omdat individuen stedelijke voordelen uitbuiten, maar een echte contestatie van het beleid bleef uit. Het regime prefereerde eerder te betalen voor haar rust dan te

¹⁰ W.P. Blockmans, 'Corruptie, patronage en makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondische-Habsburgse Nederlanden', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 3 (1985), pp. 231-247; Voor de top-down benadering vanuit het machtsmakelaarperspectief: C. Chattaway, 'Looking a medieval gift horse in the mouth: the role of the giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 114 (1999), pp. 1-15; G.H. Janssen, 'Patronage en corruptie. Publieke en private rollen van een stadhouder in de Republiek', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2, nr.4 (2005), pp. 47-67; M. Damen, 'Gift exchange at the court of Charles the Bold', in M. Boone en M. Howell (eds.), *In but not of the market: movable goods in the late medieval and early modern economy*, Brussel, 2003, pp. 81-99; Voor de benadering vanuit het standpunt van de (middelgrote) steden: A. Derville, 'Pots-de-vin, cadeaux, racket, patronage: essai sur les mécanismes de décision dans l'Etat bourguignon', *Revue du Nord*, 56, nr.222 (1974), pp. 341-364; A. Derville, 'Les pots-de-vin dans le dernier tiers du XVe siècle (d'après les comptes de Lille et de Saint-Omer)', in W.P. Blockmans en M.A. Arnould (eds.), *1477 Het algemene gewestelijke privilege van Maria van Bourgondie voor de Nederlanden*, Kortrijk, 1985, pp. 449-469; A. Van Steensel, 'Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem tijdens de Bourgondische en Habsburgse tijd', *Holland*, 37 (2005), pp. 1-22; M. Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag? Geschenken en het politiek netwerk van een laatmiddeleeuwse stad', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2, nr.4 (2005), pp. 68-94; J.P. Ward, 'Guillaume de Clugny, Guillaume de Bische and Jean Gros: mediators between Charles the Bold of Burgundy and the cities of Holland (1460-1477)', *FRANCLA. Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte*, 33, nr.1 (2006), pp. 69-99; M. Adriaens en H. Cools, 'Tot profijt van de stad. Informele politieke participatie en geschenken in de heerlijkheid Diest (1499-1568)', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 13, nr.3 (2016), pp. 77-107.

¹¹ M. Howell, *Commerce before capitalism in Europe, 1300-1600*, Cambridge, 2010, pp. 157-159.

¹² Slechts 45 van de 256 beneficianten behoorden tot de vorstelijke entourage; M. Boone, *Geld en macht. De Gentse staatsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, Gent, 1990, p. 93; M. Boone, 'Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas-Moyen Age. Le cas Gantois pendant la période bourguignonne', *Revue du Nord* 70, nr.278 (1988), p. 485; M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, pp. 51-52.

¹³ De Drie Leden van Gent waren de Poortertij, Weverij en de 53 kleine Neringen. Het regime hield – in versimpelde vorm – in dat de schepenbank volgens de Gentse interpretatie van het Charter van Senlis verdeeld werd. Deze vaste verdeling hield een disproportionele vertegenwoordiging van de ambachten in; M. Boone, 'Het Charter van Senlis (november 1301) voor de stad Gent. Een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgave van de tekst)', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, nr. 57 (2003), p. 19.

vechten voor haar positie.¹⁴ Marc Boone kon in zijn onderzoek een unieke casus blootleggen van een machtige stad die zijn giftenbeleid anders aanwendde dan de middelgrote steden dat deden. Zijn onderzoek staat hier helaas alleen en de Gentse casus blijft oppervlakkig bestudeerd voor de periode die hierop volgde.¹⁵ Nochtans zijn er indicaties die aantonen dat wat voor pre-1453 gold, niet meer voor de periode erna van tel is. Na de Gentse Opstand (1447-1453) en de daaropvolgende vrede van Gavere zette de hertog het systeem van de Drie Leden buitenspel. Filips de Goede sloot de oncontroleerbare ambachten uit het stadsbestuur en gaf de macht aan een controleerbare elite. Dat de functie van giften mee wijzigde met deze nieuwe context, is vervolgens niet ondenkbaar. De periode 1465-1485 is dan ook zeer interessant om de wijzigende impact te analyseren.¹⁶ Enerzijds onderging Gent onder Karel de Stoute (1465-1477) een intensivering van de hertogelijke controle over de Stad met als gevolg een langzaam verlies aan stedelijke invloed over het gevoerde beleid, anderzijds volgde er na de dood van hertog Karel (1477) een tegenreactie. De schepenbanken werden gevuld met stedelijkgezinden die de stedelijke autonomie fervent verdedigden, het voorgaande regime – in sommige gevallen letterlijk – liquideerden en zich niet meer dan nodig was met het hertogelijke niveau wilden verbinden.¹⁷

Gent was dus haar autonomie kwijt en werd afhankelijker van het centraal gevoerde beleid. Tegelijkertijd was het nog steeds de grootste stad van de Nederlanden. Dit artikel probeert een bijdrage te leveren door de vraag te stellen hoe een machtige stad als Gent – in deze toch wel onzekere en turbulente periode – giften aanwendde als een informeel machtsmiddel om meer vat op de situatie te verwerken. De middelgrote steden schonken om zo invloed te verwerven op het hertogelijke niveau. Moest een ‘getemd’ Gent zich hier ook tot wenden? Om dit te beoor-

¹⁴ Het schoolvoorbeeld is hier een Danneel van Zeveren die als een self-made man een klim naar de top doet, giften en geschenken int door middel van zijn politieke functies en een bedrag van 14 004 d.gr. kan verzamelen en in 1432 als gevolg van een onvrede over het gevoerde beleid vermoord wordt als een “levereter”; Boone, *Geld en macht*, p. 94; Boone, “Dons et pots-de-vin,” pp. 483, 486-487.

¹⁵ In zijn onderzoek naar de Gentse stedelijke financiën tijdens de tweede helft van de 15de eeuw, formuleerde Wouter Ryckbosch op basis van de eindtotalen reeds een aantal interessante hypotheses. Deze zullen hieronder besproken worden; W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495)*, Gent, 2007, p. 82.

¹⁶ We kozen ervoor om de periode samen te laten vallen met de regeerperiode van Karel de Stoute (hertog vanaf 1467, maar reeds vanaf 1465 op de voorgrond) en het eerste stedelijkgezinde bewind van 1477-1485. Dat overleefde het overlijden van Maria van Bourgondië (1482), maar werd uiteindelijk door Maximiliaan van Oosterrijk in 1485 vervangen. De periode meteen na de vrede van Gavere (1453-1465) valt hier grotendeels buiten beschouwen, mede door het onfortuinlijke verlies van de stadsrekeningen voor 1461-1463 en 1464-1465.

¹⁷ W. Blockmans, ‘Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens een periode van regimewisselingen: het laatste kwart van de 15de eeuw’, in H. De Schepper (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen van België*, Brussel, 1977, p. 95.

delen kijken we naar de giften die plaatsvonden richting het hertogelijke niveau, hun beneficianten en beoogde doelen. Hierin hebben we een tweedeling gemaakt tussen de lagere hertogelijke beambten en de echte machtsmakelaars zoals een Jan van Boschuyzen. In het tweede onderdeel van dit artikel kijken we naar de interne beoordeling van deze giften: wat werd aanzien als een slechte gift en hoe werden goede giften gedefinieerd? Na 1477 werd het oordeel duidelijker. Deze benadering is handig omdat wanneer de nieuwe elite haar positie herdefinieerde, ze ook de giften herdefinieerde. Door naar de interne beoordeling te kijken kunnen we de externe giften begrijpen. Giften waren immers meer dan het simpele geven en ontvangen en middeleeuwse steden cultiveerden ook duidelijke noties over goed bestuur en hoe dit uitgeoefend moest worden.¹⁸ Het is onze these dat giften hier onder vielen. Beide Gentse regimes zagen erop toe hoe ze schonken, hoe ze deze administratief verantwoordden en hoe ze deze giften ‘gebruikten’ om meer grip op hun situatie te hebben.

2. Het belang van stadsrekeningen

Hoe we deze stedelijke giften benaderen, heeft te maken met het beschikbare bronnenmateriaal. Dit onderzoek is in hoofdzaak gebaseerd op de stadsrekeningen waarin Gent jaar na jaar haar officiële ‘Presenten’ en hun verantwoording in neerschreef.¹⁹ Stadsrekeningen zijn bronnen die een schat aan informatie over het reilen en zeilen van een middeleeuwse stad opleveren, maar niet geheel onschuldig zijn. Het waren geen puur administratieve bronnen en hielden zeker geen zuivere reflectie van de gehele stedelijke financiën in. Er bestonden nog verschillende andere rekeningen voor bepaalde onderdelen van de stedelijke uitgaven.²⁰ De jaarlijkse stadsrekeningen waren een gevolg van een zeer concrete strijd waarbij het volk de elite dwong verantwoording af te leggen over hun bestuursuitgaven.²¹ Het waren de verschillende opstanden in de periode 1280-1302 die zorgden dat de am-

¹⁸ Het gaat hier niet zozeer over een net afgebakende set van regels, maar eerder over een gevoel van wat passend is als goed bestuur en wat niet kan. Dumolyn en E. Lecuppre-Desjardin, ‘Le bien commun en Flandre médiévale: une lutte discursive entre princes et sujets’, in E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene (eds.), *De bono communi. The discourse and practice of the common good in the European city (13th-16th c.)*, Turnhout, 2010, pp. 254-256.

¹⁹ In de literatuur wordt er soms ook naar ‘prosenten’ verwezen wanneer het over officiële giften gaat. De Gentse stadsrekeningen spreken evenwel duidelijk over presenten. Daarom kiezen we voor deze duidelijke omschrijving.

²⁰ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 21.

²¹ M. Boone, ‘L’influence des pratiques et du savoir-faire ‘étatiques’ dans les comptes des villes flamandes et des principautés des anciens Pays-Bas au XIV-XVe siècles’, in O. Mattéoni en P. Beck (eds.), *Classer, dire, compter, discipline du chiffre et fabrique d’une norme comptable à la fin du Moyen âge. Colloque des 10 et 11 octobre 2012*, Parijs, 2015, p. 202.

bachten meer inspraak en controle in het bestuur kregen.²² De ambachten wilden een einde maken aan de oligarchische praktijken van een selecte elite die haar uitgaven niet verantwoordde. Ze wilden het bestuur meer delen en vooral controleren. Een schriftelijke neerslag van de uitgaven was hier een middel toe. De rekeningen werden in het Middelnederlands opgesteld en aan het begin van het schepenjaar voorgelezen.²³ Door de stadsrekeningen jaarlijks voor te lezen in de oude hal van het schepenhuis, in een taal die het gewone volk kon verstaan, poogden de stedelijke middengroepen een controle op wanbestuur en corruptie te waarborgen.²⁴ Die rekeningen zelf waren dan ook niet het gebruiksvoorwerp waarin de trossiers doorheen het jaar de inkomsten en uitgaven noteerden, maar eerder de schriftelijke neerslag van de vele verschillende voorbereidende rekeningen die gebruikt werden. De trossier schreef deze over in één werk en vernietigde de rekeningen vervolgens.²⁵ Het gevolg is dat zowel wij als de bevolking die de stadsrekeningen aanhoorde geen toegang hebben tot alle gegevens. Hoe publiek giften ook gegeven werden, de boekhouding ervan gebeurde steeds achter gesloten deuren. Dit was bijvoorbeeld duidelijk het geval bij presentwijnen. De presentmeester hield een aparte rekening bij waarin hij de presentwijnen die hij dat jaar gegeven had – waarschijnlijk – week per week oplistte en die hij op het einde van het jaar overmaakte aan de trossier. De enige neerslag van die activiteit is terug te vinden in de jaarlijkse rubriek waarin de presentmeester het totaalbedrag opgeeft met de vermelding dat de wijnen gegeven waren aan *velen diversche heren, den ghedeputeerden van de leden van den leden slands van Vlaenderen ende andren notabelen*.²⁶ De voorbereidende rekeningen over de presentwijnen zijn voor Gent evenwel allemaal verloren gegaan.

De overgebleven giften zijn ook niet zonder problemen, want naast het volk probeerde ook de hertog de deugdelijkheid van stedelijke uitgaven te controleren. In het geval van Gent zou dit pas lukken na de vrede van Gavere in 1453. Daarvoor

²² R. van Schaïk, 'Oorsprong en vroege ontwikkeling van stadsrekeningen in de Nederlanden', *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis*, 133, nr. 1-3 (1996), pp. 148-151.

²³ Voor Gent werd er in het grafelijke charter van 1297 een jaarlijkse controle voorzien; W. Prevenier, 'Quelques aspects des comptes communaux en Flandre au Moyen âge', in *Finances et comptabilité urbaines du XIIIe au XVIe siècle. Financiën en boekhouding der steden van de XIIIe tot de XVIe eeuw. Colloque International. Internationaal colloquium. Blankenberge 6-9-IX-1962. Actes. Handelingen*, Brussel 1964, p. 120; M. Boone, 'L'influence des pratiques et du savoir-faire 'étatiques'', p. 202.

²⁴ Van Schaïk, 'Oorsprong en vroege ontwikkeling van stadsrekeningen', pp. 148-151; M. 't Hart en M. van der Heijden, 'Het geld van de stad. Recente historiografische trends in the onderzoek naar stedelijke financiën in de Nederlanden', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 3 (2006), p. 24; T. Van Gassen, 'Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad: ontwikkeling en betekenis van de Gentse archieven: *te vindene tghuent dat men gheerne en ghevonde hadde*', PhD diss., Universiteit Gent, 2017, pp. 264, 267.

²⁵ H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen*, Brussel, 1934, pp. 80-83.

²⁶ Zie bijvoorbeeld: SAG, reeks 400, nr.22, 37v.

had Gent gedurende de hele 14de eeuw weerstand kunnen bieden aan de vorstelijke controleurs en had de Stad deze hertogelijke controle tot een theoretische fictie kunnen herleiden. Het dichtste dat de vorstelijke controleurs bij een controle kwamen was het bijwonen van het voorlezen van de rekeningen.²⁷ Met de restrictie die Karel de Stoute in juli 1468 oplegde, werd de controle nog strenger dan na 1453. Er werden zes commissarissen aangesteld die erop toezagen dat de financiën correct besteed werden.²⁸ Verder centraliseerde Karel de Stoute het toezicht door de verschillende rekenkamers samen te laten komen in één rekenkamer in Mechelen.²⁹ Deze controleurs maakten in de marges aantekeningen – apostilles – die soms handelden over de deugdelijkheid van een bepaalde uitgave, maar veel vaker over de manier waarop ze werden gecontroleerd: hadden ze de schepenen (mondeling) aan de tand gevoeld, de desbetreffende kwitantie opgevraagd of hadden ze andere rekeningen op waarachtigheid getoetst? De Stad moest elke uitgave kunnen bewijzen.³⁰

Deze combinatie tussen stedelijke uitgaven, publieke controle en vorstelijke supervisie had een impact op de manier waarop de rekeningen zijn opgesteld en, niet in het minst, op de woordenschat die gebruikt werd bij het schenken van giften. In de stadsrekeningen staat meestal wel een reden waarom een bepaalde gift gegeven is, maar met deze verantwoording waren ze vermoedelijk al eens creatief. Of de trossorier de ware intenties van een gift verborgen hield door te liegen in de stadsrekeningen is nauwelijks te achterhalen. Het is wel opvallend dat de giften – met waarschijnlijk zeer specifieke motieven – onder een beperkt aantal boekhoudkundige bewoordingen vermeld staan. Een van de meest typerende redenen is *over zekeren dienst die hij dezer vorscreven stede ghedaen heeft en noch doen zal*.³¹ Giften worden nog verdachter wanneer de reciprociteit er niet meer volledig in voorkomt, maar wel blijkt uit woorden als *toegheleyt uut graciën* en de klassieke *uut hoosscheden*. Hier is het wederkerig karakter expliciet afwezig, maar de vraag of de Stad zonder

²⁷ F. Blockmans, 'Le controle par le prince des comptes urbains en Flandre et en Brabant au moyen âge', *Studia Historica Gandensia*, 14 (1964), pp. 328-329; Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, pp. 63-66.

²⁸ Van Gassen, 'Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad', p. 269; M. Boone, 'Législation communale et ingérance princière: la 'restriction' de Charles le Téméraire pour la ville de Gand (13 juillet 1468)', in J.M. Gauchies en E. Bousmar (eds.), *Faire bans, edictz et statuz'. Légifiser dans la ville médiévale. Sources, objets, acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1500*, Brussel, 2001, pp. 142-146.

²⁹ Voor deze hervorming waren er rekenkamers in Rijsel, Brussel en Den Haag; Boone, 'Comptabilités urbaines et comptes princiers', pp. 213-214; M. Jean, 'Aux marges du royaume, la chambre des comptes de Lille en 1477', in eds. P. Contamine en O. Mattéoni (eds.), *La France des principautés. Les chambres des comptes XIVe et XVe siècles*, Parijs, 1996, pp. 32-33.

³⁰ J.-B. Santamaria, *La chambre des comptes de Lille de 1386 à 1419. Essor, organisation et fonctionnement d'une institution princière*, Turnhout, 2012, p. 197.

³¹ SAG, reeks 400, nr. 22, 41r.; een variant hiervan is de zin *omme zekere groote moyte ende aerbeyt bij haer gebad*, zie bijvoorbeeld SAG, reeks 400 nr.27, 50r.

een tegenprestatie een plotselinge donatie van 1440 d. gr., *in hoosscheden*, doet aan de hoogbaljuw, ligt open.³² De band tussen schenker en ontvanger die de stadsrekeningen benadrukten was belangrijk. Het blijft evenwel een grijze zone waarbinnen de Stad steeds een evenwichtsoefening van het toelaatbare maakte. Om dit te achterhalen is de context waarin de rekeningen werden neergeschreven en de giften gegeven van cruciaal belang.³³ Daarom vullen we deze bron vanzelfsprekend aan met kronieken en juridische bronnen zoals het *ballinboek*. In dit werk werden de naam van de ballingen, de duurtijd en de reden van hun ballingschap genoteerd. Rekening houdend dat verbanningen ook een politieke inslag kunnen hebben zijn we hier voornamelijk geïnteresseerd in veroordelingen voor hetgeen zij als foute giften betitelden en wat wij vandaag met zekerheid als corruptie zouden aanzien.

De aard van de stadsrekeningen biedt ons dus zowel beperkingen als mogelijkheden. De beperkingen liggen in de aard van de bronnen. Er moet rekening gehouden worden met de politieke factoren, het subjectieve product en de verhullende taal, maar tegelijkertijd biedt dit bronnenmateriaal ons een inkijk in het rijke leven van het Gent van de late 15de eeuw. Als we de stadsrekeningen als een product van haar maatschappij en als een politiek middel zien, dan hoeven de bovenstaande punten geen zwaktes te zijn. Het is ook niet de bedoeling om een exhaustief verhaal te brengen. De besproken problemen hebben gevolgen voor de claims die we in deze verhandeling maken. Omdat het vaak beredeneerd gissen is naar de motieven van de giften, zijn we in veel gevallen genoodzaakt hypothesen naar voren te brengen. We willen er dan ook benadrukken dat dit werk een interpretatie is van 'houdingen', 'attitudes' en 'politieke middelen' die niet definitief zijn.

3. Het Gentse giftenbeleid: een overzicht

In het verleden werden presenten aanzien als een corrupte praktijk of als een overblijfsel van de *Traditionele Herschacht*, een relict van een inefficiënte staat. Deze piste heeft reeds lang plaatsgemaakt voor het sociaal-economische belang die deze

³² De volledige rekening luidt als volgt: *Item ghegheven ten beveelne van scepenen edelen ende weerden heere mer. Lodewijc van Scoorisse ridder, hooch bailliu in hoosscheden*; SAG, reeks 400, nr.24, 173 r.; De term *hoosscheden* zelf komt van hoofsheid. Hier gaf de stad mee dat ze de giften uit 'goede manieren' gaf. Dergelijke houding zal hebben meegespeeld, maar vaak ging een gift over meer dan beleefdheid. Gerritsen legde er bijvoorbeeld de nadruk op dat iets in hoosscheden geven, vooral iets eenmalig geven is. Het woord 'hoofsheid' was scherp afgebakend van de rechten en plichten die de stad had; W.P. Gerritsen, 'Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel', in, R.E.V. Stuip en C. Vellekoop (eds.), *Hoofse cultuur. Studies over een aspect van de middeleeuwse cultuur*, Utrecht, 1983, pp. 26-27.

³³ Bovendien zijn er een aantal lacunes te bespeuren in de rekeningen van de beoogde periode. De jaren 1469-1470 en 1478-1479 zijn verloren gegaan en het jaar 1477 bestaat uit twee rekeningen omwille van de wissering van de schepenbanken in februari 1477.

giften hadden.³⁴ Giften waren deel van een gekende sociaal-aanvaardbare praktijk. De steden wisten goed dat het geven van de juiste giften aan de juiste personen hun belangen konden bespoedigen. Het gaat hier vooral over *kunnen*. Of een gift effect heeft, was nooit zeker. Daarom spreken we hier over de informele macht van giften. Het gaat over een niet-geïnstitutionaliseerde macht die niet uitgesproken is, aan onderhandeling onderhevig, maar in sommige gevallen wel degelijk effectief kan zijn. De steden waakten dan ook nauwlettend over de categorie giften en het onderscheid met niet-giften.³⁵ In de gehele bestudeerde periode werden er dan ook steeds giften gegeven. In de periode 1400-1495 ging gemiddeld 5% van de totale uitgaven van de Stad naar dergelijke geschenken, maar in sommige periodes – zoals in de jaren 1440 – besloeg dit zelfs tot 20% van de stedelijke uitgaven.³⁶ De Stad voelde zich verplicht giften te doneren. Het was ‘hoffelijk’.³⁷ Toch was geen enkel jaar hetzelfde en fluctueerden de totaalbedragen ernstig. Het toont aan dat hoffelijkheid ook ingevuld kon worden, maar tegelijkertijd ook veroordeeld kon worden. Valentin Groebner wees er terecht op dat bij een gift haar legitimiteit cruciaal was en dat het de derde was die zijn oordeel over het al dan niet legitieme karakter van de gift gaf. De Stad definieerde de giften, maar de bevolking controleerde of een gift ‘goed’ of ‘slecht’ was.³⁸

Dat de uitgaven niet stabiel waren valt op voor zowel de wijngeschenken als de overige geschenken. We hebben het algemeen verloop van de giften uitgesplitst in een verloop van de wijngeschenken en een verloop zonder deze geschenken. Immers, de Stad was – zoals reeds besproken – cryptisch over de wijngeschenken die ze gaf. We kennen enkel de eindbedragen, maar niet de begunstigen of de reden. Niettemin vertegenwoordigden ze in sommige jaren 70% van de waarde die geschenken werd. De spectaculaire knik die het begin van de jaren 1470 kenmerkte, lijkt grotendeels beïnvloed geweest door de niet-wijngeschenken. Deze restcategorie is natuurlijk zeer divers. De Stad schonk zowel reguliere als irreguliere giften, ze gaf zowel kleine als grote bedragen en begiftigde zowel stedelijke als vorstelijke be-

³⁴ M. Weber, *Grundriss der Sozialökonomik. III. Abteilung Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1976 [1922], pp. 130-131. We dienen hier evenwel ook te vermelden dat het niet Weber zijn bedoeling was om hiermee een theoretisch kader te vormen daar hij van oordeel was dat dergelijk conceptueel kader de historische werkelijkheid niet kon vatten; Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, p. 124; W. D. Rubinstein en P. von Maravic, ‘Max Weber, Bureaucracy and corruption’, in G. d. Graaf, P. von Maravic (eds.), *The good cause: theoretical perspectives on corruption*, Opladen, 2010, p. 21; Blockmans, ‘Corruptie, patronage en makelaardij en venaliteit’, pp. 244-245.

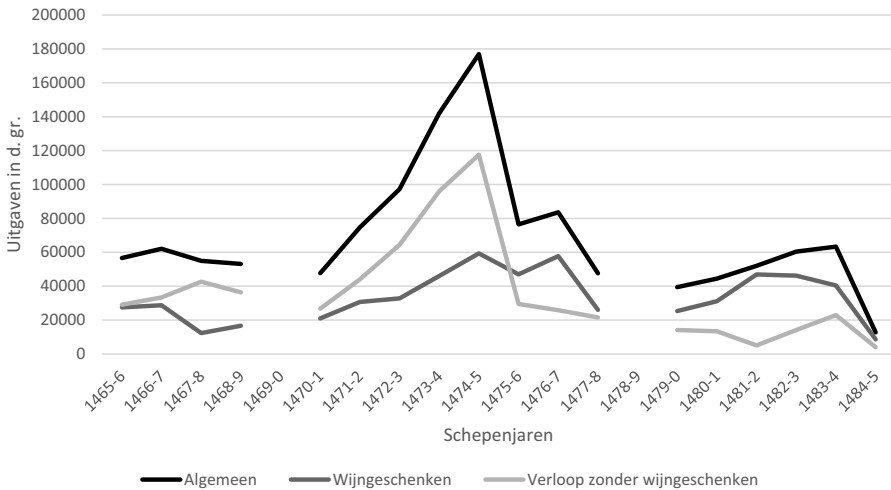
³⁵ M. Howell, *Commerce before capitalism*, p. 191.

³⁶ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 80; Boone, *Geld en macht*, p. 92.

³⁷ Gerritsen, ‘Wat is hoofsheid?’, pp. 39-40.

³⁸ V. Groebner, ‘The city guard’s salute: legal and illegal, public and private gifts in the Swiss confederation around 1500’, in G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen (eds.), *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, Göttingen, 2003, p. 249.

Grafiek: Algemeen verloop van de presentekening

Grafiek 1.1: Tijdsverloop van de presentekening, de presentwijnen en het verloop zonder de presentwijnen uitgedrukt in d. gr. (n = 1 245 691 d. gr.)

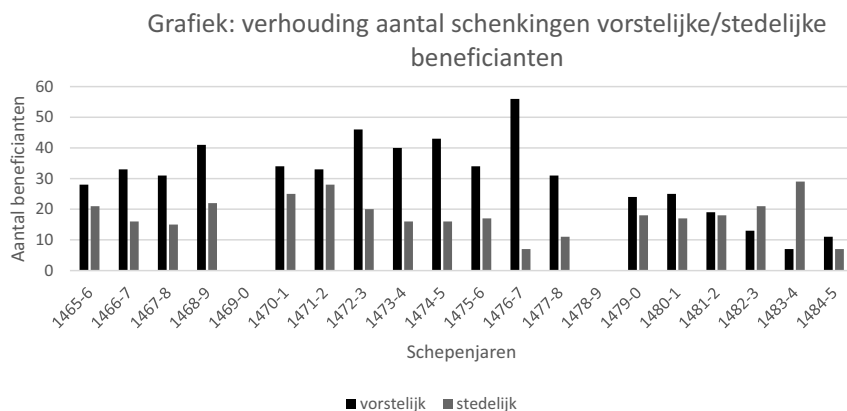
Bron: SAG 400/21-8.

neficianten. Ook Wouter Ryckbosch merkte in zijn studie naar de Gentse stadsfinanciën deze stijging op. De restrictie van 1468 wilde stedelijke geldverspilling teengaan. Het saneren van de giften zou hierin logischerwijs een belangrijk aandachtspunt moeten zijn. De stijging na 1468 spreekt dit tegen. In 1474 bedroegen de giften zelfs 30% van de totale uitgaven. Ryckbosch stelde twee mogelijke hypothesen. Enerzijds is het niet onwaarschijnlijk dat de stedelijke ambtenaren een compensatie zochten voor de verloren gegane inkomsten uit pensioenen. De restrictie van Karel de Stoute had die immers afgeschaft.³⁹ Anderzijds is een mogelijke hypothese dat de vorstgezinde elite, die aan de macht was gekomen na 1469, het systeem van presenten gebruikte om haar eigen macht te versterken.⁴⁰ De conclusie is dan ook dat de restrictie die Karel de Stoute uitvaardigde, ook een politieke betekenis had met als doel het versterken van de hertogelijke partij in de Stad.⁴¹ De focus van Ryckbosch lag evenwel niet strikt op giften en een louter prosopografische studie van de beneficianten schoot het bestek van zijn studie voorbij.

³⁹ V. Fris, 'La restriction de Gand (13 juillet 1468)', *Bulletijn der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent*, 31 (1923), p. 82.

⁴⁰ Deze mogen niet verward worden met de zes commissarissen die de vorst met de abolitie aanstelde om de verschillende mandatarissen te kiezen; Fris, 'La restriction', p. 85, nr. 86.

⁴¹ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 82.

Staafdiagram 1.1: Verhouding aantal schenkingen vorstelijke/ stedelijke beneficianten (1465-1485) (n = 874)
Bron: SAG 400/21-28

Dat geeft ons evenwel de ruimte om hierop dieper in te gaan. Hiervoor hebben we ons gefocust op de verdeling tussen stedelijke en vorstelijke beneficianten. Vorstelijke beneficianten zijn vrij eenvoudig te herkennen daar de Stad vaak meegaf dat ze een dienaar van de heer waren. Voor de stedelijke beneficianten lag dit moeilijker. Om de grafiek niet al te gecompliceerd te maken hebben we occasionele passanten niet opgenomen. Het aandeel van deze edellieden, hun dienaren en verschillende artiesten bedroeg nooit meer dan één à twee man, waardoor de significantie niet aangetast is.⁴²

De relatie tussen vorstelijke en stedelijke beneficianten is duidelijk ongelijk verdeeld met een overwicht voor de vorstelijke beneficianten. In tegenstelling tot de conclusies die Boone voor Gent vóór de vrede van Gavere besprak, is het hier duidelijk dat Gent na de vrede van Gavere extern gericht was: er werd 549 keer aan een vorstelijke beneficiant geschonken tegenover 324 keer aan een stedelijke, wat een verschil van 41% over de hele periode betekent. Dit was niet onlogisch omdat de vrede van Gavere (1453) de Stad hier ook toe dwong. Het was de bedoeling van Filips de Goede om de Gentse uitzonderingspositie in het gedrang te brengen en aan vorstelijke controle te onderwerpen.⁴³ De ratio van giften aan vorstelijke bene-

⁴² Zo hebben we de geschenken die aan de jagers van Simon de Lalaing gegeven waren hier niet in opgenomen, noch de dienaren van de Heer van Gruuthuize. Deze edellieden stonden weliswaar in een nauwe relatie tot de vorst, maar traden niet per se op als vertegenwoordiger van de vorst. De stad maakte deze aanduiding dan ook niet; Zie bijvoorbeeld Dinant van Quickelberghe, dienaar van de heer van Gruuthuize, die een lakengift kreeg ter waarde van 112 d. gr in 1474-5; SAG, reeks 400, nr. 24, 42r.

⁴³ J. Haemers, *De Gentse Opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*, Kortrijk-Heule, 2004, pp. 124-30, 138-146.

ficianten steeg en zou torenhoog worden vanaf 1472-1473, maar ook intern stedelijk lagen de giften hoog. Dit biedt dus al een genuanceerder beeld dan de hypothese van Wouter Ryckbosch. De elite gebruikte haar giftenpolitiek niet alleen om zich ten aanzien van de vorstelijke partij te verstevigen, maar mogelijks evenzeer om intern stedelijk aan legitimiteit te winnen. Zowel vorstelijke onderdanen als de verschillende schuttersgilden en rederijerskamers kregen dat jaar aanzienlijke giften.⁴⁴

De evolutie is evenwel zeer ongelijk. Na een aanvankelijk gelijke verdeling, vallen de stedelijke beneficianten weg ten voordele van de vorstelijke. Deze giften vallen na 1477 niet meteen weg maar ruimen voor een iets gelijkere verdeling tussen stedelijk en vorstelijk. Pas na 1482 wanneer de Stad zich openlijk distantieerde van het vorstelijk gezag – op dat moment *de facto* Maximiliaan – vallen de vorstelijke ambtenaren weg als begunstigden. Het is zeer verleidelijk in deze evolutie een steeds verdergaande ontvoogdingsstrijd van de Stad Gent tegenover de vorstelijke controle te zien. Dergelijke evolutie zou bijvoorbeeld inhouden dat Gent minder giften nodig had om informele macht uit te oefenen. Misschien slaagde ze erin om de vroegere patronagerelatie van zich af te werpen en is het wegvallen van grote giften een symbool van haar nieuwe onafhankelijke positie. Met het verlies van de connectie, verdween de noodzaak van het geven alsook de symbolische tribuut. De giften die de Stad gaf waren een vorm van symbolische tribuut aan dit niveau. Wanneer we deze kwantitatieve analyse confronteren met een kwalitatieve analyse komen we evenwel tot een andere conclusie.

4. Externe giften voor 1477: patronen of nuttige personen?

In de periode voor 1477 schonk de Stad het overgrote deel van de waarde in giften aan verscheidene grote heren. Deze geschenken konden in sommige jaren tot wel 33,07% van het budget innemen. Als we de presentwijnen er buiten laten, werd 49,91% van de waarde aan giften voor het jaar 1472-1473 aan een negental vorstelijke ambtenaren geschonken. De rekenkamer maakte geen bezwaar tegen deze vorm van ‘zachte corruptie’. Hoe probeerde Gent met deze geschenken de belangen van de Stad op een hoger niveau te behartigen en op welke wijze? Hiervoor kijken we in de eerste plaats naar de grootste sterkhouders, de kanselier van Bourgondië om vervolgens dieper in te gaan op de andere machtsmakelaars en de relatie die Gent met hen onderhield.

⁴⁴ SAG, reeks, 400, nr. 23, 174r.

Volgens Pierre Cockshaw waren voor de kanselier van Bourgondië-Vlaanderen presenten de meest lucratieve inkomstenbron. Het ging over dermate grote bedragen dat, als ze het niet in wijngeschenken gaven, andere geschenken wel tot in de honderden ponden opliepen.⁴⁵ De Gentse presentrekening loog er dan ook niet om. De Stad begunstigde de kanselier en heer van Salins, Guillaume Hugonet, met het – op de vorst na – grootste bedrag van 85 lib. gr. (20 400 d. gr.). Een kanselier die, ondanks het gegeven dat hij maar zes jaar aan de top heeft gestaan, een zeer machtig man was. De kanselier genoot het vertrouwen van de vorst en betrad als zijn plaatsvervanger het juridische, financiële en politieke veld.⁴⁶ De giften die hij kreeg, maakten hem steeds rijker en machtiger en door een soort Matteüseffect kreeg hij daardoor steeds meer giften.⁴⁷ Zijn macht maakte hem op veel punten *incontournable* en voor de adel had hij veel weg van een parvenu.⁴⁸ Voor de Stad zal een dergelijke machtsaccumulator een interessant persoon geweest zijn om aan te schenken, maar hield dit een ‘speciale relatie’ in?

In realiteit omvatte dit eindbedrag ‘slechts’ twee giften: een gift van 60 lib. gr. (14 400 d. gr.) en een gift van 25 lib. gr. (6000 d. gr.). Geen van beide giften vertelt expliciet waarom de Stad net op dat moment erkentelijk was ten overstaan van de kanselier. Het is wel opvallend dat de giften die Gent gaf aan Bourgondische topambtenaren gelijk vielen met de verschillende bede-aanvragen die Karel de Stoute in het begin van de jaren 1470 deed. In 1468 had Gent al een grote bede goedgekeurd, maar de echte beproeving zou komen in 1470-1472. In deze periode slaagde Karel de Stoute erin reusachtige bedden te bekomen van de Staten van Vlaanderen die als een overkoepelend orgaan onderhandelden met de hertog. Bovendien wist hij Gent zover te brengen een lening op deze bede toe te staan. Hierdoor betaalde ze een groot bedrag van deze bede in één stuk.⁴⁹ In 1471 volgde nog een bede waarop Gent aanvankelijk nog een reductie kon krijgen, maar bij de bede van 500 000 ridders in 1473 was dit niet meer het geval en betaalde ze effectief haar aandeel

⁴⁵ ‘C’est dans les dons des villes que le chancelier trouvait certainement le plus grands profits’; P. Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)*, Kortrijk, 1982, pp. 30-31.

⁴⁶ Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie*, pp. 9-10; M. Boone, ‘Kanselier van Vlaanderen en Bourgondië (1385-1530)’, in E. Aerts et al. (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden*, Brussel, 1994, p. 218.

⁴⁷ J. Dumolyn, *Staatsvorming een vorstelijke ambtenaren in het graafschap vlaanderen (1419-1477)*, Leuven, 2003, p. 97.

⁴⁸ Hugonet werd als symbool van de gehate hertogelijke politiek gezien. In 1477 werd hij samen met de heer van Humbercourt geëxecuteerd in Gent. Het ambt werd afgeschaft werd (tijdelijk) afgeschaft en sommige historici menen dat hoge edellieden een hand hadden in de uiteindelijke executie van de kanselier; M. Boone, ‘La justice en spectacle. La justice urbaine en Flandre et la crise du pouvoir « bourguignon » (1477-1488)’, *Revue Historique*, 305, nr.1 (2003), p. 54.

⁴⁹ Het ging over een 723 184 d. gr.; SAG, reeks 400, nr. 22, 236r.

in het transport.⁵⁰ Wanneer Hugonet op 9 mei 1472 Gent binnenkwam was dit om in juli 1472 een ledenvergadering te organiseren waar bij monde van de kanselier hulp in de oorlog gevraagd zou worden.⁵¹ Gent was zo hoffelijk hem bij zijn intrede 25 lib. gr. (6000 d. gr.) te schenken.⁵² In juli 1473 kreeg Gent een octrooi op de accijnzen op wijn van de kanselier en de toestemming om dat geld aan te wenden voor de bekostiging van de bede. De kanselier kreeg dat jaar de gift van 60 lib. (14 400 d. gr.).⁵³ De link blijft natuurlijk steeds speculatief. We kunnen dan ook enkel de context schetsen waarin de onderhandelingen over de bede bijna het hele voorjaar van 1473 plaatsvonden en waarbij Gent ergens in deze periode een bijzonder grote gift gaf en uiteindelijk de gevraagde uitvoeringsmodaliteiten voor deze bede kreeg, maar geen kortingen. Of de gift in relatie stond tot hetzij de bede, hetzij de accijnzen, weten we niet zeker. Het hoeft ook niet omwille van één dienst gegeven zijn en we moeten er ons bewust van zijn dat de gift ook geen effect kan gehad hebben: de kanselier was niet verplicht om iets terug te doen. Bovendien was Gent zeker niet de enige stad die een beroep deed op de kanselier. In de Brugse rekeningen zien we bijvoorbeeld duidelijk dat bij de bedeonderhandelingen de Bruggelingen zo hoffelijk waren de deurwaarders en klerken van de kanselier en *audien-cier* van drinkgeld te voorzien.⁵⁴ Gent zal zeker naar de gunst van de kanselier gehengeld hebben, maar het was een dure zaak om een lange en effectieve relatie uit te bouwen met de kanselier. Voor mogelijks twee tussenkomsten, of voor een aantal over een langere periode, betaalde Gent maar liefst 20 400 d. gr.; hier mocht een meesterambachtsman 1700 dagen voor werken.⁵⁵ Daarnaast genoten er nog andere machthebbers het oor van het hertog.

De Gentse elite gaf gul en gericht aan verschillende personen uit de vorstelijke entourage, maar ze was ook voorzichtig aan wie en hoe ze gaf. We gaan hier dieper in op de personen waarvan beargumenteed kan worden dat de Stad hen structureel schonk. Dat dit uiteindelijk niet verzandde in de patroon-cliëntrelatie zoals het geval was in verschillende middelgrote steden, heeft veel te maken met de fre-

⁵⁰ Dit transport van Oudenburg had de Gentse bijdrage in beden op 13,75% van het totaalbedrag bepaald. Dit aandeel zou de stad echter maar zeer zelden voor Karel de Stoute betalen; SAG, 400/23, 117 r. en 229v. – 230v. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 36; W. Buntinx, 'De enquête van Oudenburg', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, nr.134 (1968), p. 115; P. Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd (1384-1506)*, Brussel, 1978, p. 414.

⁵¹ Blockmans, *Handelingen van de leden en de staten van Vlaanderen (1467-1477)*, Brussel, 1971, p. 107.

⁵² SAG, reeks 400, nr. 23, 46v.

⁵³ SAG, reeks 400, nr. 23, 267v.

⁵⁴ Blockmans, *Handelingen van de Leden en de Staten van Vlaanderen*, p. 182.

⁵⁵ Berekend op het dagloon dat een meestermetelaar verdiende van 12 d. gr. voor 1477, waar hij dan 250 dagen kon werken op een jaar; E. Scholliers, 'Lonen te Gent (XVe-XIXe eeuw)', in J. Craeybeckx en C. Verlinden (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, Brugge, 1959, pp. 411, 422.

quentie waarmee de Stad uiteindelijk schonk. Een van de rijkst begunstigde beneficiant was bijvoorbeeld Guillaume de Bische. Hij was een van die personen die zichzelf belangrijk maakte dankzij de vorstelijke gunst en zijn zeer vroege vriendschap met Karel de Stoute. Hij stond bekend voor de invloed die hij op de hertog had en accumuleerde rijkdom en functies. Het charisma dat hij als vertrouwing van de vorst uitstraalde, zal hier in niet geringe mate toe hebben bijgedragen.⁵⁶ Hij kreeg in 1465 30 lib. (7200 d. gr.) ter ere van zijn huwelijk. Een immens bedrag dat in een kleiner handschrift vergoelikt werd omdat de gift ook diende voor de *vele goede diensten die hij deser stad gedaan heeft*.⁵⁷ In 1467 kon hij Gent tot het betalen van een kledingstuk overhalen. De rekening preciseerde bovendien dat de gift *ter zijner begheerten* was gepresenteerd.⁵⁸ De gift zelf is ongedateerd, maar deze omschrijving is zeer ongebruikelijk. Dergelijke ‘gedwongen’ giften kwamen zelden voor. Dat Guillaume de Bische zijn prijs noemde voor zijn inmenging in het afhandelen van de crisis in 1467, is niet meteen ondenkbaar.⁵⁹ Gent zou de jaren erop nog giften geven waarvan het relationele aspect in hoofdzaak naar voren kwam. Twee jaar later kreeg zijn vrouw een laken wegens *goede jonsten en over zekere dienst*, die Guillaume de Bische voor de Stad deed.⁶⁰ Het bedrag was een niet onaanzienlijke 9 lib. (2160 d. gr.), wat het al tot een van de duurder kledingstukken maakte. Bovendien wordt hier, in plaats van naar verschillende diensten, naar één specifieke dienst verwezen. De reciprociteit is echter niet ondubbelzinnig. De gift werd niet aan de dienstverlener zelf, maar aan zijn vrouw gegeven. Ondanks dat Gent hier dus een zekere dienst vergoedde, gaf ze de giften op een subtiele wijze. Na deze periode zou er een interval optreden van vijf jaar voordat de Stad Guillaume de Bische nog eens schonk. In de schepenjaren 1473-1474 en 1474-1475 deed de Stad hem tweemaal een laken als cadeau.⁶¹ Dat Guillaume de Bische duidelijk geen patroon was, blijkt uit het feit dat zijn geschenken doorkruist werden met andere belangrijke beneficianten.

We hebben reeds Jan van Boschuyzen vermeld als een mogelijke machtsmaker voor de Stad. Het is opvallend dat Gent hem schonk met telkens een interval

⁵⁶ Karel sloeg hem in 1465 tot ridder en benoemde hem in 1467 tot zijn kamerheer.; G. De Moor, ‘Bische(s) (Bijtse, Biche), Guillaume de’, in J. Maton et al. (eds.), *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 13, Brussel, 1990, pp. 82-85.

⁵⁷ SAG, 400, nr.21, fol. 108v.

⁵⁸ (...) *Guillaume de Biches te zijnder begheerten in hoosscheden ghepresenteert was teenen habijte* (...); SAG, reeks 400, nr. 21, 109v. – 110r.

⁵⁹ Het stuk kostte uiteindelijk 592 d. gr.

⁶⁰ Het stuk werd door de rekenkamer *par affirmation expresse de ceulx de la loy* gecontroleerd; SAG, reeks 400, nr. 22, 38v.

⁶¹ De gift in 1474-1475 werd gegeven *omme diversschen moeyten die hij over den orbuer van deser steden binnen desen jaren ghedaen heeft in hoosscheden*; SAG, reeks 400, nr. 24, 173r.; SAG, reeks 400, nr. 23, 276r.

van twee jaar. In 1468-1469 kreeg hij een gift ter waarde van 840 d. gr. en in 1472-1473 kreeg hij 1920 d. gr. *in hoosscheden* zonder een verdere vermelding om vervolgens in 1475 een paard geschonken te krijgen ter waarde van 3840 d. gr.⁶² Hetzelfde patroon zien we bij een andere Bourgondische topfiguur als Antoon Grote Bastaard van Bourgondië, die op 16 juni 1466 een paard ter waarde van 3000 d. gr. kreeg van de Stad en op 22 oktober 1472 nog eens twee zilveren kannen ontving ter waarde van 12 876 d. gr. voor zekere diensten die hij de Stad had bewezen.⁶³ Antoon van Bourgondië gold als een van de meest charismatische ridders van zijn tijd, wiens verwezenlijkingen vooral op militair en diplomatisch vlak terug te vinden zijn. Deze drie topfiguren deelden met elkaar dat ze als veruit de belangrijkste vertrouwelingen van de hertog Karel golden, en het was die positie die Gent geïnteresseerd zal hebben. Als dusdanig lijkt het erop dat ze alle drie ook gelijkaardige diensten konden leveren voor de Stad. De frequentie van die giften is opvallend. Als we het oplijsten, kregen Antoon van Bourgondië in 1466, De Bische in 1467, De Bische en van Boschuyzen samen in 1469⁶⁴ en de Antoon van Bourgondië opnieuw in 1472. Jan van Boschuyzen was de volgende die mocht ontvangen en pas dan was het weer de beurt aan Guillaume de Bische. Het is niet perfect afgelijnd, maar dit suggereert toch een zekere afwisseling die de Stad hanteerde om giften ook echt giften te houden zonder een afhankelijkheidsrelatie te bestendigen. Blijkbaar had de Stad hierin een beschikkingsrecht en wilde ze dit ook zo behouden. Telkens zorgde de Stad ervoor dat ze een beneficiant niet te vaak schonk en dat ze niet te vaak een beroep deed op zijn diensten. In tegenstelling tot de middelgrote steden zoals Rijsel of Leiden zou Gent dan ook nauwelijks in de belemmerende situatie komen waarbij haar lot afhing van het goedgevoelen van een patroon.⁶⁵

Het scala aan personen die telkens eenmalig voor hun moeite en diensten giften kregen, was dan ook veel groter dan bij de structurele giften. Vooral tijdens de reeds besproken periode van 1470-1473, waar de ene bede na de andere gevraagd werd, ging Gent een beroep doen op meerdere hooggeplaatste functionarissen. Na 1472 was dit zeker veelvuldig het geval. In de periode 1472-1473 ontving Jean Gros, de

⁶² De gift van 1468-9 was *hoosscheden uut graciën ende over zekeren dienst die hij deze vors. Stede ghedaen heeft ende noch doen zal*; SAG, reeks 400, nr. 22, 41r.; SAG, reeks 400, nr. 23, 161v.; *Over een zekere goede dienst te hulpen eenen peerde hem in hoosscheden toegeheeyt*; SAG, reeks 400, nr. 24, 42v.

⁶³ (...) *van de stad voor zekere diensten die hij der vorscreven stede te diverssche tijden ghedaen heeft* (...); SAG, reeks 400, nr. 21, 24r.; Antoon van Bourgondië gold als een van de meest charismatische ridders van zijn tijd, wiens verwezenlijkingen vooral op militair en diplomatisch vlak terug te vinden zijn; J. Clement, 'Antoine de Bourgogne, dit le Grand Batard', *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes*, 30 (1990), pp. 173-179.

⁶⁴ De Bische kreeg wel in het begin van de rekening en Jan van Boschuyzen op het einde wat een interval suggereert.

⁶⁵ Voor andere diensten schonk de stad dan ook aan andere personen. Zo kregen Guillaume de Clugny en Guy de Brimeu, ook beide zeer vooraanstaande machtsmakelaars, telkens hun giften in de context van de wetsvernieuwingen in Gent; zie bijvoorbeeld: SAG, reeks 400, nr. 23, 43 r. en 48r.

audiencier, een laken van de Stad, bekwam Jean de Commynes, kapitein van Vlaanderen 3600 d. gr., kregen de heer van Humbercourt en de Protonotaris Guillaume de Clugny 9600 d. gr. en werd aan Joris Baert, secretaris van de heer, tenslotte, 1440 d. gr. geschonken.⁶⁶ Dit waren telkens stuk voor stuk belangrijke functionarissen van de hertog. Een link tussen de bede van 1473 en de plotse gulheid van de Stad is niet ondenkbaar. Mogelijk drong, na al die toegestane bedden, het besef bij de Gentenaars door dat de Stad niet meer bij machte was om haar eigen belangen tegenover de vorst effectief te verdedigen en probeerde ze verschillende machtsmakelaars te contacteren. Dat ze ineens zoveel schonk, kan bovendien passen in de bredere context van het regime van Karel de Stoute. De hertog was in vergelijking met zijn voorganger een veel onberekenbaarder persoon wiens rigide beleid de Gentenaren vermoedelijk ook onzekerheid en angst inboezemde.⁶⁷

De Stad gaf om haar belangen op een hoger niveau te waarborgen, maar we moeten dit punt ook niet overdrijven en in perspectief plaatsen. In Gent heeft zich nooit een ‘omkoopoorlog’ voorgedaan, zoals Frederik Buylaert dat voor het Leiden uit 1480 vaststelde.⁶⁸ Toch niet op een manier die voor ons zichtbaar is. Ze gaf wel geschenken en in 1471-1474 met verhoogde intensiteit, maar in vergelijking met andere steden viel de waarde van hun giften wel mee. Alain Derville stelde vast dat Saint-Omer in 1457 aan steekpenningen alleen al 230 400 d. gr. uitdeelde en dat steden zoals Leiden bijvoorbeeld een vast pensioen gaven van 3600 d. gr. aan de *audiencier* Jean Gros. Op acht jaar tijd kwam dit dus neer op 28 800 d. gr. en giften met een waarde de 10 000 d. gr. kwamen bovendien veel vaker voor.⁶⁹ De ongelijkheid in Gent was groot, maar bovenstaande steden waren zeker niet vermogender. Gent kon zich op politiek vlak waarschijnlijk meer veroorloven dan de andere steden. Bourgondische ambtenaren kwamen duidelijk in contact met de Stad en zullen deze ongetwijfeld dichter bij de staat betrokken hebben, maar het was net hier waar Gent zich voorzichtig tegenover opstelde. Door enkel gericht te doneren en geschenken ook echt als geschenken te houden, kon ze vermijden dat ze te afhankelijk werd van een hoffunctionaris. We weten natuurlijk niet wat er zou gebeurd zijn, moest het bewind van Karel de Stoute langer geduurd hebben. Toch zien we dat de voornaamste vergoedingen voor moeite en diensten na 1475 in waarde verminderen. Veranderde Gent van strategie?

⁶⁶ Ook deze giften kregen vage vermeldingen zoals: *Over diversschen goede diensten die zij omme den orbuer van deze vormoemde Stede ghedaen hebben*; SAG, reeks 400, nr. 23, 161r. – v.

⁶⁷ Ze vertelde Paravicini ook dat hij in geen enkele brief van Karel de Stoute ook maar een zachtmoedige toon kon bespeuren; W. Paravicini, ‘Der Briefwechsel Karls des Kühnen: ein Editionprojekt’, *Journal of Medieval History*, 11, nr. 4 (1985), nr. 348.

⁶⁸ Buylaert, ‘The ‘van Boschuyzen affair’ in Leyden’, p. 95.

⁶⁹ Derville, ‘Pots-de-vin, cadeaux, racket’, p. 360; Ward, ‘Guillaume de Clugny’, p. 79.

5. Externe giften na 1477: een wisseling van tactiek?

Na de dood van Karel de Stoute in 1477 konden tegenstanders van de hertog gebruik maken van de commotie veroorzaakt door de ambachtsgilden om aan de macht te komen. Dit had evenwel een prijs: ze beloofden niet enkel een einde aan het regime te maken, maar ook aan haar politiek.⁷⁰ Op het vlak van schenken is de breuk met het verleden frappant. Er werd minder geschonken en het aandeel van de trouwe en nabije vertegenwoordigers van de vorst viel snel weg.⁷¹ In 1477-1478 schonk de Stad nog eenmaal aan de hofmeester Boudewijn de Lannoy 1920 d. gr. en Didier de Meunc, de controleur van de uitgaven, kreeg een laken omdat hij het budget had mee helpen dekken,⁷² maar in de daaropvolgende jaren begunstigde de Stad geen enkele hoge functionaris nog met een gift.⁷³

Deze vaststelling geldt vooral wanneer we enkel naar de presentrekening kijken. Dat de Stad geen officiële giften meer deed, verhinderde niet dat ze dit officieus wel nog kon doen. Op 25 juli 1478 kreeg Jan de Fay, een raadsheer van Maximiliaan, voor de moeite die hij voor de Stad ondernomen had een som geld en ontving Filips Wielant, op dat moment een raadgever van Maximiliaan, voor zijn diensten een beloning van 2496 d. gr.⁷⁴ Het is wel te verstaan dat deze bedragen niet meer onder het onderdeel van de giften werden geschreven, maar bij de dagelijkse en diverse kosten. Doordat de Stad deze kosten niet meer als giften kwalificeerde, maar als overige kosten, ontkende ze dat het giften waren en verstopte ze deze tussen een verscheidenheid aan andere kosten. Dat Gent haar belangen subtieler waarborgde bewijst het voorbeeld van Jan van Dadizele. Deze edelman was in de context van de chaos van 1477 tot hoogbaljuw van Gent benoemd en was vanaf 1478 de kapitein van het Gentse gemeenteleger. Het ging hier evenwel over een ambigue figuur die – in tegenstelling tot zijn voorganger – niet ondubbelzinnig tot de vorstelijke partij

⁷⁰ In Gent viel dit letterlijk te nemen en onze twee grootste beneficianten van giften, Guillaume Hugonet en Guy de Brimeu, eindigden samen met een aantal schepenen op het hakblok.; Anoniem, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, vol. II, ed. V. Fris, Gent, 1904, p. 251; Boone, 'La justice en spectacle', p. 32; L. Smagghe, '3 avril 1477: l'exécution du chancelier Hugonet et du sire de Humbercourt. Mécanismes compassionnels et rhétorique de l'émotion dans le plaidoyer de Marie de Bourgogne', in E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene (eds.), *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)*, Turnhout, 2005, pp. 178-180.

⁷¹ Dat is als we de hoogbaljuw van Gent niet als een vorstelijk ambtenaar rekenen. Hij kreeg nog zijn jaarlijks emolument.

⁷² Ook de gift aan Boudewijn de Lannoy was evenwel niet voor hem bedoeld om verrijking, maar past eerder in het bovengenoemde beleid om giften aan subalterne ambtenaren te geven, immers de gift was *omme bij hem voort gbedistribueert te zijne den officiers vanden zelven gheduchten heere die gratiuten te horen te hebben*; SAG, reeks 400, nr. 26, 31v. en 32r.

⁷³ Het aandeel dat aan de vorstelijke partij gegeven werd viel terug op een gemiddelde van 23,89% (1477: 48,42%, 1477-8: 35,92%, 1479-80: 20,73%, 1480-81: 32,42%, 1481-82: 7,42%, 1482-3: 6,53%, 1483-4: 13,64%, 1484-5: 26,06%). Het gaat hier in hoofdzaak over wijngeschenken aan de hertog en de hertogin.

⁷⁴ SAG, reeks 400, nr. 26, 124r., 125r.

behoorde. Gent hengelde en kreeg dan ook zijn gunst. Ze schakelde hem zeer concreet in haar nieuwe – onafhankelijker – stadspolitiek: hij hielp mee aan de executies van de verschillende oud-schepenen, verstrekke leningen aan de Gentse oorlogsschatkist en vervulde verschillende officiële gezantschappen voor de Stad.⁷⁵ In ruil voor de veertien gezantschappen betaalde Gent een mooie 6480 d. gr., een bedrag waarvoor een meestermetelaar destijds meer dan twee jaar moest werken.⁷⁶

Gent kon blijvend goed inspelen op de gevoeligheden van de hoogbaljuw. Zoals Frederik Buylaert reeds aantoonde droeg Jan van Dadizele de ridderlijke idealen hoog in het vaandel.⁷⁷ Succes op het slagveld was zijn ideaal en in zijn eigen manuscript legde Jan van Dadizele een grote nadruk op zijn militaire handelingen en initiatiefzin. In de moeilijke periode na 1477 wanneer het Franse leger Vlaanderen bedreigde zien we dat Jan van Dadizele in zijn manuscript neerschreef dat hij een heldenrol vervulde, maar het valt ook op dat hij in hoofdzaak voor de Gentse belangen handelde.⁷⁸

Gent vergoedde hem royaal voor deze reizen, maar de echte beloning zal eerder het commando over het Gentse gemeenteleger zijn geweest. Voor een lage edelman als hij was het een ongebruikelijke kans om militaire roem te vergaren. Bovendien hing er ook een materiële vergoeding van 240 d. gr. per dag aan vast sinds hij kapitein was voor de *goeden ende ghetrouwen dienst die ghy ons ende dese casselrie ghe-daen heb ende doet, die wy niet vergheten* (...). Gedrag dat bovendien volgens de Stad op meer beloningen kon rekenen.⁷⁹ Het regime had hem zeker nodig, want het was verre van ongecontesteerd. Verschillende individuen en ambachten roer-

⁷⁵ De beul staat op zijn loonlijst: ARA, Nr. 14117, 175v. en hij hield de gevangen in zijn eigen huis gevangen: SAG, reeks 400, nr. 25, 168 r.; de lening: SAG, reeks 400, nr. 25, 108r.; J. Haemers, 'Le meurtre sur Jean de Dadizele (1481). L'ordonnance de cour de Maximilien d'Autriche et les tensions politiques en Flandre', *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes*, 48 (2008), p. 232; M. Boone, 'La justice en spectacle', p. 52.

⁷⁶ Hetgeen geen steekpenningen zijn: Jan van Dadizele werd *pro rata* een gulle 72 d. gr. betaald per dag dat hij uit de stad was; SAG, reeks 400, nr. 25, 146 r. – 148 r.

⁷⁷ F. Buylaert en J. Haemers, 'Record-keeping and status performance in the early modern Low Countries', *Past and Present*, 230, nr.1 (2016), pp. 144-148.

⁷⁸ *Ms. Dadizele*: 46r.-60r.; J.F. Verbruggen, *De slag bij Guinegate 7 augustus 1479. De verdediging van het graafschap Vlaanderen tegen de koning van Frankrijk, 1477-1480*, Brussel, 1993, p. 31; Bovendien werden zijn medegezellen toen ook door Gent vergoed in de dagelijkse en onvoorziene kosten: SAG, 400, nr.25, 168r.; J. Haemers en B. Verbist, 'Het Gentse gemeenteleger in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Een politieke, financiële en militaire analyse van stadsmilities', *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 42 (2008), p. 319.

⁷⁹ (...) *wy onlanc wel beseven hebben ende dagelycx zoo lang meer beseffen den goeden ende ghetrouwen dienst die ghy ons ende dese casselrie ghedaen hebt ende doet, die wy niet vergheten en zullen, noch ooc danof goet rapport te doene onsen naercommeren in wetten ende omme u eensdeels te secourerene, hebben gheordonneert dat ghy zichtent der tyt dat ghy eedt deadt als capitain vander saudoyers vander voornoemde stede ende casselrie, hebben zult xx s. g. sdeachs, u biddende alsnu daer mede te vrede te zyne ende voor ons afgaen zullen u voort voorsien van breedere provisie alzoot behoort* (...); Brief van schepenen 27 juni 1479, *Ms. Dadizele*: 114v. – 115r.

den en morden constant, met een hoogtepunt in februari 1479.⁸⁰ Een goede relatie met de hoogbaljuw was broodnodig voor het onderdrukken van lieden die spraken over *de heere van de wet (...) doot te slane*.⁸¹ Ter illustratie was er in het jaar 1478 sprake van 59 verbanningen wegens onrust(zaaien) op in totaal 137 bannelingen.⁸² Jan van Dadizele hielp mee aan het onderdrukken en vervolgen van de onruststokers en toonde zich in februari 1479 een trouwe bondgenoot.⁸³ De Gentse elite toonde zich ondertussen eveneens een trouwe partner: in 1480 verhinderde de Stad een poging om Jan van zijn hoogbaljuwschap af te zetten.⁸⁴ Bovendien is het bekend dat Jan van Dadizele goede relaties onderhield met hoofdrolspelers, zoals Jan en Frans van Coppenhole en bovendien was hij nauw betrokken bij het beleid. Wanneer in Antwerpen een moordaanslag op de hoogbaljuw plaatsvond, spande Gent zich uitermate in: ze stuurden een arts voor zijn verzorging, Jan van Coppenhole om enkele niet nader gespecificeerde diensten te bewijzen en uiteindelijk een clericus voor de laatste woorden. Later bezoldigde ze de uitvaart en zag er reden genoeg in om de relaties te verslechteren met Maximiliaan van Oostenrijk.⁸⁵ De Stad spande zich in voor de loyaliteit van Jan van Dadizele met minder opvallende gunstbewijzen dan de officiële presenten. Ze wezen hem functies toe, spraken lovend over hem en zorgden ervoor dat hij aan de macht kon blijven. Dat het prille Gentse bewind er alle belang bij had om de hoogbaljuw aan haar kant te houden, is wel duidelijk. Ze deden het evenwel subtieler dan de voorgaande jaren.

6. De kunst van het geven: subtiele giften

De uitzonderlijk gulle giften verdwenen na 1477, maar zoals ook uit de staafdiagram blijkt verdwenen de vorstelijke giften niet. Verschillende lagere ambtenaren konden nog steeds op de gulheid van de Stad rekenen. Van de kant van de hertog was er hier geen fundamenteel probleem, maar dat wil evenwel niet zeggen dat de rekenkamer niet behoedzaam was voor giften die mogelijk een verkeerde reciproci-

⁸⁰ V. Fris, 'L'emeute de Gand en février 1479', *BMGOG* 17 (1909), pp. 184-197.

⁸¹ SAG, reeks 212, 26v.; J. Haemers en A. Demeyer, 'Le cri du rebelle, le cri du criminel. Slogans, insultes et langage des 'malfauteurs' dans les villes des Pays-Bas méridionaux, XIVe-XVIe siècles', *Histoire, Economie & Société*, 37 (2019), p. 22.

⁸² Cijfers op basis van een analyse van: SAG, serie 212, 17r. – 25r.

⁸³ *Ms. Dadizele*: 46r.– 60r.

⁸⁴ SAG, reeks 212, 22r.; de verbanning was naar aanleiding dat de persoon in kwestie beweerd had dat Jan van Dadizele zijn troepen onvoldoende betaalde. Gelijkaardig geval in: *Ms. Dadizele*: 135v.; voor de afzetting van het baljuwschap: *Ms. Dadizele*: 136v.

⁸⁵ J. Haemers, 'Le meurtre sur Jean de Dadizele (1481). L'ordonnance de cour de Maximilien d'Autriche et les tensions politiques en Flandre', *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes*, 48 (2008), pp. 241-242; SAG, reeks 400, nr. 27, 358r. – v.; SAG, reeks 400, nr. 27, 382v.; *Dagboek van Gent*, vol. II, pp. 255-256.

teit tot stand brachten. Zo valt het op dat bij de huwelijksgift aan Guillaume de Bische er in een andere pen – duidelijk later bijgeschreven – staat dat de gift op bevel van de heer was. Als we kijken naar andere huwelijks giften zien we deze voorwaarde terugkomen. Deze huwelijks giften waren voor de hogere ambtenaren reeds uitgegroeid tot een verholen vorm van tribuut, waar Gent slechts weinig informeel gewin kon behalen.⁸⁶ Dat deze redenering niet gold voor lagere ambtenaren blijkt uit de verschillende opmerkingen die de rekenkamer aanbracht op rekeningen zelf waarmee ze giften verbood als ze uit eigen initiatief waren.⁸⁷ Door deze beperking op te leggen verhinderde de rekenkamer de Stad eigen initiatief in het geven en wanneer één persoon dezelfde giften van verschillende steden eiste verminderde de erkentelijkheid voor de gift aanzienlijk.⁸⁸ Opvallend genoeg ging dit meestal over klerken, griffiers en andere juridische functionarissen van de Raad van Vlaanderen zoals een Ywain van Vaernewijk, die op dat moment Joris Baert verving als klerk van de griffie van de Raad van Vlaanderen, een Jan de la Bouverie, procureur-generaal van de heer en Gilles de Glou, een dienaar van kanselier Pierre de Goux.⁸⁹ De rekenkamer gaf geen reden op waarom dergelijke giften niet meer mochten, maar het lijkt erop dat ze probeerde te vermijden dat Gent effectief informeel gewin probeerde te maken.

Huwelijks giften waren een gekend fenomeen waar de hertog toezicht op hield. Andere giften konden veel subtieler zijn. Een bescheiden gift voor een dienst zal geen ophef veroorzaakt hebben. Het was niet meteen ongewoon dat deze klerken iets extra kregen, maar de Stad had blijkbaar moeite met de wijze waarop dit administratief verantwoord moest worden. Giften in geldvorm die een ietwat verdacht karakter hadden, werden meestal onder de ‘dagelijkse en diverse kosten’ geplaatst, uitzonderingen hierop zijn natuurlijk interessant. Zo kreeg de klerk van de rekenkamer in 1467 960 d. gr. voor *diverssche extraordinaire diensten*.⁹⁰ Door de betaling als een gift te kwalificeren, probeerde de Stad een directe reciprociteit te ontkenen die ze liever niet wilde toegeven, want de Stad was duidelijk wel geïnteresseerd in de verleende gunst. Bovendien gaf ze vaak vreemde munten of drinkgeld waar-

⁸⁶ Paravicini, *Invitations au mariage*, p. 35; W. Paravicini, ‘Invitations au mariage’, pp. 694, 709.

⁸⁷ *Ne soit plus fait semblable don, sinon que monseigneur en fache le requeste par lettres signées de sa main*; SAG, reeks 400, nr.22, 38 r. – v.; We vinden dezelfde notities en aantekeningen in de stadsrekeningen van Brugge zie: Stadsarchief Brugge, reeks 216, nr. 1468-1469, 95r.

⁸⁸ Paravicini formuleerde het als volgt: “en effet, si tout le monde avait été invité, il n’y aurait plus eu de distinction possible. Venir, donner n’aurait plus constitué une relation privilégiée”; Paravicini, ‘Invitations au mariage’, p. 700.

⁸⁹ SAG, reeks 400, nr. 22, 38 r.-v.

⁹⁰ *Item ghegheven ten bevelne van scepenen den cleerc vander rekenkamer over zekere diverssche extraordinaire diensten moeyten ende aerbeyde die hij inden orbuer vander vornoemde stede binnen desen jare ghebadt heeft*; SAG, reeks 400, nr.21, 154v.

door de Stad eerder de relatie dan de prestatie benadrukte.⁹¹ Omgekeerd zien we slechts zeer zelden stedelijk personeel vergoedingen krijgen als giften. In de dagelijkse en diverse kosten daarentegen zijn er een aantal vaste emolumenten voor het stedelijk personeel die uitdrukkelijk geen giften zijn. Telkens is er de verklaring dat het voor *heurlieder moeyte* was.⁹² In het geval van de presentmeester daarentegen valt het op dat het bedrag dat hij in 1435 nog als gift kreeg, vanaf 1466 jaarlijks bij de dagelijkse en diverse kosten staat.⁹³ Hetzelfde met zijn ambtskledij. In 1465 kreeg hij, naast de ambtskleding die de andere stedelijke functionarissen kregen, ook nog eens kledij ter waarde van 240 d. gr. als extra.⁹⁴ Deze laatste gift overleefde evenwel de restrictie van 1468 niet. Het is wel opvallend dat, wanneer een van de twee vergoede kledingstukken wegviel, een jaar later een kost in de dagelijkse en diverse kosten kwam die de presentmeester 240 d. gr. *in hoosscheden* opleverde.⁹⁵ Het geeft ons toch een indicatie dat de tesorier bewust was hoe hij iets kwalificeerde en wat hij waar opschreef.

Niet alle giften waren bovendien even gevaarlijk. Een bijzondere soort geschenken die de Stad schonk waren lakens. Ook hier specificerde de Stad vaak niet waarom ze net deze giften gaf. Het ging hier niet over giften die volgens gewoonte gegeven werden, want de Stad gaf vaak slechts één keer aan een persoon. Ze gaf dan ook aan een specifieke doelgroep: het waren muzikanten en andere narren die lakens als gift kregen. In het geval van Jacques, tamboerijn van de hertogin, bekostigde de Stad twee lakenhandelaars om groene, blauwe en zwarte lakens te verzamelen, alsook stelde de Stad de kleermaker Pieter de Poorter aan om het stuk te maken.⁹⁶ Het feit dat de Stad het productieproces helemaal controleerde, is een indicatie dat de Stad een duidelijk voor ogen had hoe het kledingstuk eruit moest zien. De Stad controleerde dit bijvoorbeeld niet voor de baljuw. Hier was het niet het kledingstuk dat de relatie uitdrukte, maar het geld.⁹⁷ In dit geval is het kledingstuk echter het doel zelf en is het zelfs mogelijk dat de Stad poogde om de tamboe-

⁹¹ Het ging vaak over relatief zeldzame gouden munten. Deze munten hadden vermoedelijk wel nog een concrete waarde, maar zullen hier eerder als een verzamelobject gegeven zijn. Omdat ze niet tot het standaard economische verkeer behoorden waren ze natuurlijk als giften zelf onschuldiger. De stad bedankte vermoedelijk voor een dienst, maar zorgde ervoor dat de gift niet als een louter betaling overkwam; zie ter vergelijking de giften die Zoutleeuw en Diest gaven: Peeters, J.-P. 'Goudmunten van het type "Arnhems," "Arnoldus" en "postulatus" in de 15de-eeuwse stadsrekeningen van Zoutleeuw, Diest en Tienen (1421-1471)', in J. Paviot (ed.), *Liber amicorum Raphaël de Smedt*, Leuven, 2001, p. 94.

⁹² Zo kreeg Guy van Scambrouc secretaris van de schepenen van de Keure in 1474 720 d. gr. *over vele extraordinairen dienst die hij omme de orbuer van deser stede (...) ghedaen heeft*; SAG, reeks 400, nr.23, 341r.

⁹³ SAG, reeks 400, nr. 28, 348v.; SAG, reeks 400, nr. 21, 79r.; SAG, reeks 400, nr. 21, 142r.

⁹⁴ SAG, reeks 400, nr. 21, 52r.; SAG, reeks 400, nr. 21, 134r.

⁹⁵ SAG, reeks 400, nr. 22, 96r.

⁹⁶ SAG, reeks 400, nr. 24, 42v.

⁹⁷ De stadsrekening legt hier de nadruk op het feit dat het gaat over *eenen paarer habijte dat hij ghemaect heeft ter eeren vander voorscreven stede*; SAG, reeks 400, nr. 24, 40r.

rijn van de hertogin aan te kleden zoals zij dit wenste. Hoe het kledingstuk er uiteindelijk uitzag, weten we niet, maar we weten wel dat Gent jaarlijks als aalmoezen kledij met de heraldische kleuren aan een selecte groep armen gaf en bovendien is het gekend dat vanaf hertogelijke zijde de stadsnar lakens in bewuste kleurencombinaties ontving. Wanneer, in 1437, de stadsnar bijvoorbeeld Filips de Goede vermaakte, kreeg die van de hertog een lakengift in de hertogelijk kleuren.⁹⁸ Het was dus een gekend symbolisch fenomeen waarbij de kleurencombinaties meer dan mode alleen waren.⁹⁹ Groen en blauw werden met trouw en standvastigheid geassocieerd en het was voornamelijk blauw dat als een stedelijke kleur gold.¹⁰⁰ Het was deze blauwe kleur die ook terugkwam in de giften die in 1474-1475 werden gegeven aan Jacotijn de tamboerijn en Willem Cottoen, die een dienaar van de vorst was.¹⁰¹ Toeval en mode zijn factoren die we hier in beschouwing moeten nemen, maar in dergelijke wereld waar kleuren een samenhang kenden, vaak een specifieke betekenis hadden en verbonden waren met hun drager, zullen deze giften meer dan toevallig geweest zijn.¹⁰²

Het uitdelen van kledij aan vorstelijke ambtenaren kwam langzaam op vanaf 1475, maar na de machtswissel in 1477 ontstond er een duidelijke politiek. De voetlopers van Maria van Bourgondië kregen rode en paarse lakens, Ortin, de nar van Margareta van York, kreeg dezelfde combinatie, in 1481 kreeg Cotijn le Josin, nar van de heer van Beveren, een rood laken met groene strepen en Olivier Provoost kreeg een rood laken met blauwe strepen op.¹⁰³ In 1482 was het Ottin, de nar van de heer van Ravenstein, die een blauw gestreept kleed kreeg. Ook de vier speellieden van de ambassadeurs van Frankrijk, Jan de Crom als de nar van de heer van Ravenstein, de voetlopers van Maximiliaan en Hannekin van Dadizele, kregen telkens een kleed met een zwart-groen-combinatie.¹⁰⁴ Narren, voetlopers, tamboers: het waren opvallende figuren. Het begiften van deze vorstelijke dienaren zal ongetwijfeld ook hun heer niet onopgemerkt zijn gebleven. Hoewel de benefi-

⁹⁸ S. Jolivet, 'Pour soi vêtir honnêtement à la cour de monseigneur le duc: costume disposif vestimentaire à la cour de Philippe le Bon, de 1430 à 1455', Phd diss.: Université de Bourgogne, 2003, p. 584.

⁹⁹ Blondé et al., 'Living together in the city: social relationships between norm and practice,' in B. Blondé (ed.), *City and society in the Low Countries, 1100-1600*, Cambridge, 2018, p. 91.

¹⁰⁰ De kleur blauw was een kleur die noch verboden noch voorgeschreven was voor bepaalde groepen. Ze had bovendien een morele connotatie waardoor ze vooral in de stad gezien werd, maar zoals dat over kleuren en smaken gaat spreken we hier niet over een dwingend patroon; R. van Uytven, 'Rood-wit-zwart: kleurensymboliek en kleursignalen in de middeleeuwen', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), pp. 449-450; M. Pastoureau, *Bleu. Histoire d'une couleur*, Parijs, 2000, p. 93.

¹⁰¹ SAG, reeks 400, nr. 24, 170v.

¹⁰² M. Pastoureau, *Couleurs, images, symboles. Etudes d'histoire et d'anthropologie*. Parijs, 1989, p. 43; H. Pleij, *Van Karmijn, purper en blauw. Over kleuren van de middeleeuwen en daarna*, Amsterdam, 2002, pp. 25, 31.

¹⁰³ SAG, reeks 400, nr. 27, 179v.; SAG, 400, nr. 27, 311r.; 312r.

¹⁰⁴ SAG, reeks 400, nr. 28, 64v.-65r.

cianten zelf geen belangrijke functies innamen, kon de Stad zo de aandacht van hun heer op een indirecte manier capteren. De figuren bevonden zich immers steeds in diens buurt en blikveld.

Dit beleid had enkele voordelen. Het schenken van lakens was niet duur, het tastte de legitimiteit van de schepenen niet aan en bovendien werden 'lokale' producten gegeven.¹⁰⁵ Het ging niet over grote bedragen en de gift bestond niet uit liquide middelen, wat haar verantwoording vergemakkelijkte. Bovendien was de begunstigde erkentelijker; hij verscheen immers nooit meer dan eens, waardoor het echt een gift betrof en geen jaarlijks emolument. Dat de beschermheer van de beneficiant indirect geëerd werd, is natuurlijk speculatief. We weten nooit hoe de beschermheer de gift onthaalde, maar het is mogelijk dat de Stad de gift deed om zich erkentelijk te tonen of aandacht te verkrijgen. De beneficiant liep er immers gewoon mee rond.

De Stad gebruikte dergelijke smeermiddelen dus opvallend subtiel: geldgiften waren eerder zeldzaam en lakengiften of muntgiften waren moeilijker om als verdorven te aanzien. Het ging ook zelden over grote bedragen. Wanneer dat wel het geval was, werden ze door de rekenkamer van de vorst met argusogen nagekeken en 'gekanaliseerd'. Enkel wanneer de vorstelijke ambtenaar of raadslid een gift vroeg, kon de Stad hen iets schenken. Met de spontaniteit die op die manier wegtrok, ging ook veel van het karakter van de gift verloren. We mogen echter het aandeel van deze 'gedwongen' huwelijks giften niet overschatten. Op haar toppunt in 1471-1472 zou het bedrag de 10% van de totale uitgaven aan giften niet overschrijden.¹⁰⁶ Hoewel het over lage bedragen ging kon het de steden aanzienlijke voordelen verschaffen. Deze munt- en lakengiften zijn dan ook als constante in de twee regimes een teken van wat wel als aanvaardbare giften aanzien werden. Dergelijke smeermiddelen waren geen inbreuk op het vertrouwen.

7. Nieuwe context, nieuwe houding, nieuwe informele macht?

We hebben reeds gezien hoe Gent giften aan vorstelijke hoffunctionarissen in belangrijke mate aanwendde als een middel om meer greep te krijgen op de hertogelijke politiek. De giften aan deze ambtenaren waren vaak ostentatief en als beloning voor prestaties die zij voor de Stad geleverd hadden. Ze dienden een doel. Dit gold

¹⁰⁵ Dat vermoeden we toch. De stadsrekeningen vermelden meestal wanneer de stad niet van een lokale handelaar kocht.

¹⁰⁶ Meer precies bedroeg het aandeel van *Marygiften* dat jaar 9,63% van het totaal (7200/74 751 d. gr.).

ook voor de giften aan de lagere ambtenaren, vaak zorgden deze smeermiddelen ervoor dat ze bepaalde procedures gunstiger kregen of toegang kregen tot de machtsmakelaars zelf. Het verschil tussen beide is de subtiliteit. De casus Jan van Dadizele is een eerste teken aan de wand voor een wisselende houding tegenover presenten. Dat na 1477 het aantal vorstelijke ambtenaren als begunstigden van een gift verdween, heeft volgens ons te maken met de manier waarop het nieuwe bestuur zich presenteerde en het vertrouwen probeerde te winnen. De band tussen schepenen en bevolking kunnen we voorstellen als een *trust network*. Vertrouwen was voor Charles Tilly iemands belangen in de handen en discretie van iemand anders plaatsen.¹⁰⁷ Het was het gewillig aangaan van het risico dat iemand anders jouw belangen schaadde. Dit werden netwerken wanneer het risico op regelmatige basis overgeheveld werd.¹⁰⁸ De Gentse bevolking vertrouwde dus op haar beurt dat de bestuurders het goede met hen voor hadden. De ideologie opereerde dan ook volgens een groot *trust network*: het lichaam van de stad – of het *corpus urbanum* – bestond uit de verschillende gelederen die samenwerkten. Wanneer evenwel ‘levereters’ het evenwicht bedreigden, werd het vertrouwen geschonden en moesten deze geneutraliseerd worden vooraleer ze heel het lichaam ten onder brachten.¹⁰⁹ Het gedwongen aftreden van de Gentse schepenen in 1477 – nadat ze de gewenste privileges hadden verkregen – en vervolgens de terechtstelling van een aantal van hen wegens *ondeuchdelic gouvernement* stond symbolisch voor deze vertrouwensbreuk.¹¹⁰ De nieuwe schepenen moesten op hun beurt een nieuwe vertrouwensband smeden. Velen hadden jaren niet meer in de stadpolitiek opgetreden of waren nieuwelingen. De rust keerde duidelijk niet terug na het tumultueuze jaar 1477. We zagen reeds dat de schepenen de toenemende onrust probeerden te controleren door belangrijke personen – zoals de hoogbaljuw – aan zich te binden. Een permanente oplossing was dit niet en daarom zijn we van mening dat Gent – onder andere – haar giftenbeleid aanpaste om vertrouwenswaardig over te komen en de noties van goed bestuur uit te dragen.¹¹¹ Alleen zo zouden ze hun positie kunnen

¹⁰⁷ C. Tilly, ‘Trust and rule’, *Theory and Society*, 33 (2004), 7; C. Tilly, ‘Cities, states and trust networks: chapter 1 of cities and states in world history’, *Theory and Society*, 39 (2010), pp. 272-273.

¹⁰⁸ Volgens Tilly bestonden trust networks ‘of ramified interpersonal connections, consisting mainly of strong ties, within people set valued, consequential, long-term resources and enterprises at risk of the malfeasance, mistakes or failures of others.’; C. Tilly, *Trust and rule*, Cambridge, 2005, p. 12.

¹⁰⁹ J. Haemers, ‘Artisans and craft guilds in the medieval city’, in A. Bardyn, V. Lambert en P. Stabel (eds.), *Golden times: wealth and status in the middle ages in the southern Low Countries*, Tiel, 2016, pp. 209; 212; 228; J. Dumolyn en J. Haemers, ‘Let each man carry on with his trade and remain silent. Middle-class ideology in the urban literature of the late medieval Low Countries’, *Cultural and Social History*, 10, nr.2 (2013), p. 172.

¹¹⁰ *Dagboek van Gent*, vol. II, p. 251.

¹¹¹ J. Haemers, ‘Zegels, eden, taal en liturgie. Ideologie, propaganda en het symbolisch gebruik van publieke ruimte in Gent (1483)’, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 61 (2007), pp. 192-197.

bestendigen. In wat volgt kijken we aan de hand van een aantal casussen naar de manier waarop het nieuwe regime de grijze zone tussen het toelaatbare en het niet toelaatbare duidelijker afbakende.

Tresoriers werden aanvankelijk duidelijk gevisieerd. De opstand van 1477 maakte een einde aan het leven van de tesorier Jan van Melle (tesorier van 1471-1474) en verbande Jan de Lannoy (tesorier van 1472-1477). Jan van Melle vertegenwoordigde het gehate beleid en was nauw betrokken bij de renteverkopen die een nefaste invloed hadden op de economische situatie van de Stad. Het verkopen van renten om beden te financieren bracht misschien wel op korte termijn veel geld op, maar zorgde er ook voor dat de Stad jaarlijks een zware financiële schuld moest aflossen en bond de Stad politiek aanzienlijk aan de hertog.¹¹² Jan de Lannoy zou aanvankelijk aan de volkswroede ontsnappen, maar hij had minder geluk bij de daaropvolgende juridische afrekening waartoe het nieuwe stadsbestuur vanaf augustus 1477 zou overgaan. Het stadsbestuur verbande stelselmatig oudmagistraten voor corruptie en op 25 oktober 1477 was het zijn beurt. Te midden van verschillende andere corruptieprocessen met verschillende veroordeelden die *sommen van penningen van den goeden lieden ghenomen hebben te haerlieder proffijte*, werd Jan de Lannoy veroordeeld voor het verduisteren van geld uit de stadsrekeningen. De Stad kon de verduisterde sommen konden op zijn goederen verhalen en zelf werd hij incapabel verklaard voor het nog langer vervullen van een publieke functie.¹¹³ Het is natuurlijk steeds mogelijk dat hij onderdeel was van de ‘zuivering’ die het nieuwe regime doorvoerde. Iemand voor corruptie veroordelen is hem ook politiek veroordelen.¹¹⁴ Als we ons perspectief verbreden zien we dat het nieuwe stadsbestuur niet fantaseerde. Jan van Utenhove en Ruuselaert vander Cauderborch, beiden voormalige voorschepenen van de Keure, werden verbannen omdat ze van de tesorier geld ontvangen hadden om een foute rekening van diezelfde tesorier te laten passeren.¹¹⁵ Deze ondubbelzinnige reciprociteit maakte dit tot een corrupte gift. De processtukken vermelden niet over welke tesorier het ging, maar als we beide verbanningen naast elkaar leggen, ontstaat wel een vermoeden dat er een verband tussen beide bestond. Op zich bevestigt het ons wat we al zeker wisten.

¹¹² M. Boone, “Plus dueil que joie.” Renteverkopen door de stad Gent in de Bourgondische periode: tussen private belangen en publieke financiën’, *Driemaandelijks tijdschrift van het gemeentekrediet*, 45, nr.176 (1991), pp. 7; 19-21.

¹¹³ SAG, reeks 212, 15r.

¹¹⁴ We moeten er steeds rekening mee houden dat de veroordeling van Jan de Lannoy een politieke veroordeling was. De processtukken zelf zijn niet bewaard gebleven en wij kunnen onmogelijk nagaan hoe hij effectief de rekeningen overrekende.

¹¹⁵ (...) *Omme dat zoe sepenen van den Keure zijnde binnen dezer stede zekere sommen van penninghen tharen singulieren proffite vanden tesorier vanden zelver stede ontfanen hebben omme de rekeninghen vanden zelven tesorier te laten passeren (...)*; SAG, reeks 212, 12r.

Interne corruptie zal aanwezig geweest zijn in de stedelijke elite, maar is voor ons veelal onzichtbaar. Het spreekt voor zich dat Jan de Lannoy zijn gift niet registreerde in de stadsrekeningen. De motivering van de verbanning is steeds zeer kort, maar toch geeft het enige aanwijzing waar de fout in het geven van giften aanzien werd.¹¹⁶ De aanvaarding was kwalijker dan het aanbod.

Jan de Lannoy werd niet verbannen voor het geven van giften, maar voor zijn malversaties met de stadsrekening. Jan Utenhove daarentegen werd wel verbannen omdat hij giften had aangenomen om zijn publieke functie te gebruiken om de malversaties met de stadsrekening goed te keuren. In beide gevallen bracht hun misbruik het beoogde evenwicht van de Stad in gevaar. Het was hun reputatie en het vertrouwen dat de maatschappij in hen had, dat verloren was gegaan. Een zaak die zeer serieus genomen werd. Ondanks het feit dat Jan de Lannoy genade kreeg van de hertogin Maria van Bourgondië, blijkt hij in 1496 nog steeds aan het procederen voor zijn eerherstel.¹¹⁷ Gent was op dat moment reeds een tijdje weer onder vorstelijke controle. Het feit dat Jan de Lannoy dan nog steeds problemen had, was een teken dat zijn verbanning niet louter politiek was.¹¹⁸

Dat giften die zich in een duidelijke grijze zone bevonden niet in de stadsrekeningen opgeschreven stonden is het meest frappant bij de veroordeling van Jacob Donche. Deze vorstelijke ambtenaar met een duidelijke stedelijke voorgeschiedenis lijkt de tesorier tot het geven van reguliere geschenken aangezet te hebben. In rechtstermen spreken we over concussie. Hij slaagde erin – al dan niet via dwang geschenken te ontvangen en zoals uit de verbanning bleek, gebeurde dit op regelmatige basis.¹¹⁹ Deze geschenken kwamen niet in de presentenrekening voor en behoorden dus niet tot de *public relations* van de Stad. Daar kreeg hij 960 d. gr voor een opdracht die hij vervuld had, 100 rijnsse gulden voor zijn huwelijk, en kreeg hij nog eens 50 rijnsse gulden voor zijn rol als commissaris van de wetsvernieuwingen.¹²⁰ Wanneer we naar de dagelijkse en diverse kosten kijken valt het op dat er mooie bedragen aan Jacob Donche uitgereikt werden als ereloon voor zijn tussen-

¹¹⁶ SAG 212, fol. 15r.

¹¹⁷ AND, reeks B1699, 39r.; SAG, reeks 128, nr.2, 70r.

¹¹⁸ Hetgeen ook blijkt dat zijn zoon net omwille van die reden uit de ambacht van de zilversmeden geweerd was en dat hoewel de verbanning uiteindelijk ingetrokken is, Gent de remissie aanvankelijk niet aanvaardde. Jan Utenhove werd zelfs nogmaals verbannen en werd pas in het schepenenjaar 1482-83 aanvaard; het verlies van het jaar 1478-79 is hier vooral pijnlijk in, want we weten natuurlijk of Jan de Lannoy in dat jaar zijn verbanning terugbetaalde. Jan Utenhove moest 2400 d. gr. ophoesten voor de Stad; zie SAG, reeks 400, nr. 26, 6 r. – v.; SAG, reeks 400, nr. 28, 16r.; Archives Départementales du Nord, reeks B1699, 23r.-v. en 28r.-v.; SAG, reeks 128, nr., 70r.

¹¹⁹ Het vonnis spreekt duidelijk dat hij (...) *dezer stede gheinducheert heeft ommer sommen van penninghen van den stede goede wech te geven* (...), al dienen we hier steeds rekening mee te houden dat dit nodig was om hem te veroordelen; SAG 212, fol. 12v.

¹²⁰ SAG, reeks 400/23, fol. 160v.

komsten bij de heer: op 13 augustus 1465, dus net voor het einde van het schepenjaar, kreeg Jacob 720 d. gr. voor diverse dagvaardingen die hij bij Karel de Stoute gedaan had en in 1472-1473 nog een aantal lonen voor het behartigen van de belangen van Gent.¹²¹ Hij gebruikte duidelijk zijn positie tussen Gent en de vorst om op te treden als bemiddelaar tussen beide niveaus, maar om te spreken over een patroon met structurele geschenken vonden we in de stadsrekeningen geen overtuigend materiaal.¹²² De schepenbank was in 1477 duidelijk een andere mening toegedaan. Of dit een loutere politieke veroordeling was is niet te achterhalen, maar bij de nieuwe elite was hij geenszins een populair figuur. Hij was een van die vorstelijke pionnen die het beleid van de vorst uitvoerden op stedelijk niveau en naast zijn carrière in de Raad van Vlaanderen vanaf 1469 ontvanger van Vlaanderen in het Gentse.¹²³ In die hoedanigheid was hij ook betrokken bij de bede van 1471. Zijn verbanning zal in zekere zin in lijn liggen met zijn eerdere verbanning in 1452: het verwijderen van deze vorstelijke pionnen. Het detail van de beschuldigingen verplicht ons de mogelijkheid open te houden dat er effectief betalingen plaatsgevonden hebben aan de ontvanger die het uiteindelijke product van de stadsrekeningen niet gehaald hebben. Hoe dan ook, in 1477 moest hij van de Gentse Collatie het bedrag van 9 120 d. gr. teruggeven. Katia Hancké veronderstelde dat dit de pensioenen waren die hij in 1455-1458 ontving als secretaris van Gedele, maar het feit dat de bewoording van het vonnis opmerkelijk overeenkomt met het bovenstaande vonnis van zijn verbanning, toont aan dat het waarschijnlijk over deze verborgen giften ging.¹²⁴

Zijn veroordeling was in de eerste plaats een sociaal feit. De giften waren zowel verborgen, zonder het consent van de Drie Leden van de Stad en *tzijne singulieren proffijte*. Het was dit 'eigen nut' dat de parasiet was in het lichaam van de Stad en dus verwijderd moest worden. Het middeleeuwse wereldbeeld bracht het 'eigen

¹²¹ (...) *over diverssche vacacien ende dachvaarden bi hem ghedaen ende ghemaakt bi onzen gheduchten heere den grave van Charolais inden orbuer (...) vander vorscreven stede (...)* SAG, reeks 400, nr. 21, 312r. SAG, reeks 400, nr. 23, 202v. en 204r.

¹²² Het vonnis spreekt duidelijk over giften die over een langere periode gegeven werden: (...) *omme dat hij zekeren tijt van jaeren vanden tresorier ontfanen heeft tzijnen singulieren proffijte zekeren sommen van penninghen (...)*; SAG 212, fol. 12v.

¹²³ Donche was bovendien commissaris bij de vernieuwingen van de wet van Gent in 1464, 1469, 1473 en 1474. K. G. Van Acker, 'Donche (Douche, Dousse, Donce, Once, d'Once), Jacob', in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 10 (1983), p. 153; K.G. Van Acker, 'Jacob Donche, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, baljuw van Dendermonde', *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.36 (1984), p. 99.

¹²⁴ De collatie stelde *dat hij zekeren sommen van penninghen die de voorscreven Jacop tanderen tijde ontfanen heeft van der stede van Ghendt zonder dweten of consent van den Drie Leden van deser stede*; Rijksarchief Gent, Fonds Gent, reeks 158, 14 r.; K. Hancké, 'Confiscatie als politiek wapen in intern stedelijke conflicten casus: Gent, 1477-1492', *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr. 49 (1995), p. 204.

nut' snel in combinatie met aspecten zoals woeker, simonie en het verraad dat Judas pleegde. Winst was dan ook niet louter een economische gedachte, maar vooral een politieke.¹²⁵ Dat er in het vonnis de nadruk werd gelegd op de toestemming van de Drie Leden is vreemd, want het regime van de Drie Leden dat de Stad bestuurde was niet van kracht onder Karel de Stoute. Een mogelijke verklaring is natuurlijk een *post hoc* redenering van de schepenen (na 1477 was het immers wel weer van kracht), maar we kunnen het ook breder interpreteren en de 'Drie Leden' als de emanatie van het volk beschouwen. De giften werden zonder het consent van het volk gegeven. Een van de heikle punten van deze giften was dus wellicht dat ze clandestien gegeven waren, wat meteen een verklaring zou bieden waarom wij ze niet ondubbelzinnig in de stadsrekeningen konden terugvinden.

Dat het ook effectief 'giften' waren die geproblematiseerd werden, blijkt uit het proces van Guillaume Hugonet. Philippe de Commynes die zich laatdunkend uitliet over *ceulx de Gand* en het volkse oproer dat na de dood van Karel de Stoute plaatsvond, meldde dat de Gentenaren de kanselier Guillaume Hugonet en Guy de Brimeu, heer van Humbercourt veroordeelden op een belangrijk punt: het krijgen van zekere geschenken. De Commynes gebruikte duidelijk het woord 'don' om deze *matière de corruption* te beschrijven. Voornamelijk lijkt de kanselier veroordeeld geweest te zijn voor het aanvaarden van geschenken en blijkbaar één geschenk in het bijzonder dat de Stad had aangeboden om een proces in haar voordeel te laten verlopen.¹²⁶

We moeten er steeds rekening mee houden dat het proces tegen Hugonet en de Brimeu in hoofdzaak een politiek proces was en het uit de weg ruimen van deze figuren versterkte de Gentse positie enorm.¹²⁷ Dat hun keuze expliciet op het aanvaarden van geheime geschenken is gevallen, is een bewijs dat de Gentenaren ook duidelijk geschenken problematiseerden. Philippe De Commynes was zelf geen

¹²⁵ Groebner stelde het als volgt: 'Eigennuts etwa ist am Beginn des 16. Jahrhunderts durchaus nicht auf die Späher des rein Ökonomischen beschränkt, sondern hat eine mindestens ebenso prangende politische Komponente'; V. Groebner, *Gefährliche Geschenke. Ritual, Politik und die Sprache der Korruption in der Eidgenossenschaft im späten Mittelalter und am Beginn der Neuzeit*, Konstanz, 2000, p. 237.

¹²⁶ *Et se vindrent arrester sur deux pointz: l'un sur certains dons que disoient que par eulx avoient esté prins, et par especial par ung procès qu'ilz avoient n'a gueres gagné par ler sentence, prononcee par ledict chancelier contre ung particulier, dont les deux dessusdictz avoient prins ung don de ladite ville de Gand. A tout ce que touchoit a ceste matiere de corruption, respondirent tres bien. Et a ce point particulier ou ceulx de Gand disoient qu'ilz avoient vendu justice et prins argent d'eulx pour leur adjuger leur procès, respondirent qu'ilz avoient gagné leur procès pour ce que leur matiere estoit bonne, et que au regard de l'argent qu'ilz avoient prins, qu'ilz ne l'avoient point demandé ne fait demandé, mais que quant on leur presenta, qu'ilz le prindrent*; P. De Commynes, *Mémoires*, vol. 1, eds. J. Blanchard, Parijs, 2007, p. 392.

¹²⁷ Ook Hugonet was die mening aangedaan: *j'attens de aujourd'hy mourir & partir de cestuy monde (...) pour satisfaire au peuple*; A. Vanderjagt, 'Guillaume Hugonet's farewell letter to his wife on april 3, 1477: 'my fortune is such that I expect to die today and to depart this world', *Fifteenth-century studies* 32, nr. 176 (2007), p. 177; Boone, 'La justice en spectacle,' pp. 56-58.

ooggetuige en moest afgaan op geruchten, maar ook Jan de Vivere en een anonieme kroniek van 1477 gaven aan dat de executies van de schepenen in maart 1477 mede ingegeven waren omdat deze *avoient donné grosses sommes de deniers des biens de la ville à plusieurs seigneurs*.¹²⁸ De geschenken die de Stad gaf werden duidelijk effectief met corruptie in verband gebracht en niet enkel als *public relations* beschouwd waarop Gent na 1477 bespaarde.

Dit houdt natuurlijk niet in dat het regime na 1477 vrij was van verwijten van corruptie. Zo kloeg de oud-schepen Wymeersch de corruptie en het nepotisme van de nieuwe politieke elite aan, en vooral dan dat Jan van den Buenderen, de overdeken van de neringen, veel macht had. Wymeersch was de tesorier-boekhouder in het jaar 1480-1481 en zal mogelijk toegang gehad hebben tot documenten die effectief hem reden tot klagen gaven.¹²⁹ De Gentse politieke elite was evenwel te sterk: Jacob en zijn medestander de voormalig presentmeester Zeger de Mey werden uiteindelijk incapabel verklaard om nog enig openbaar beroep uit te oefenen, maar er zijn geen aanwijzingen dat ze ook verbannen werden. Hetgeen hier vooral van belang is, is dat de nieuwe elite zich een nieuw allure aanmat door – in tegenstelling tot het voorgaande regime – een duidelijke grens te trekken tussen het aanvaardbare en het niet-aanvaardbare. Het houdt dus in hoe ze het giftenbeleid voorstelde. Dit zien we in de presentrekeningen door het wegvallen van giften aan vorstelijke machtsmakelaars, maar ook hoe de vorstelijk gezinde Jean Molinet over de reputatie van dezelfde Jan van den Buenderen sprak.¹³⁰ Volgens Molinet was deze man een *tres just homme, fort amé du peuple et vertueux, comme il sambloit*. Zijn populariteit zal niet min geweest zijn, want hij slaagde er tegen de traditie in om herverkozen te worden als deken van de 53 neringen.¹³¹ De morele positie die hem deze populariteit bracht, volgde onder meer uit het gegeven dat hij als deken geen giften ontving.¹³² Voor veel stedelingen zal Jan van den Buendere de integriteit gesymboliseerd hebben die ze van hun bestuurders verwachtten. 1477 hield een algemene veroordeling van politieke en extravagante giften in en in een klimaat

¹²⁸ Anoniem, 'Journal du tumulte arrivé à Gand en 1476,' in J. de Saint-Genois, 'Sur la compétence de la juridiction à laquelle furent soumis Hugonet et Himbercourt,' in *Bulletin de l'academie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, 6, nr.2 (1839), p. 234; J. Van den Vivere, *Chronijcke van Ghendt*, ed. Frans De Potter, Gent, 1885, pp. 36-37.

¹²⁹ SAG, reeks 400, nr.27, 234v.

¹³⁰ Jan van den Buendere was schepen van Gedele in 1477, schepen van de Keure in 1478 en deken van de Neringen in 1478-80 en 80-2, hij werd in augustus 1482 herverkozen, maar stierf plots in maart 1483.

¹³¹ J. Haemers, *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy (1477-1482)*, Turnhout, 2009, p. 241.

¹³² (...) *Leur grant doyen Jehan van den Bander, très just homme, fort mé du peuple et vertueux comme il sambloit, car il refusoit tous dons qui lui estoient offers et, faisant son office, exposa grandement de ses biens. Il estoit petit homme de corps mais fort eloquent en II ou III langaiges et plain de vif sens naturel (...)*; Molinet, *Chroniques*, vol. I, eds. J. en O. Jodogne, Brussel, 1935-1937, p. 414.

dat op zijn zachtst gezegd gespannen moet geweest zijn, was het natuurlijk niet aan de schepenen om extravagante giften te geven. Door de giften te verlagen deden ze eigenlijk op macroschaal wat Jan van den Buendere op microschaal deed. De giften hadden vooral een interne waarde en pasten in het beschreven beleid waarbij het stadsbestuur zichzelf vooral als *good governance* wilde presenteren en daarom giften nog steeds als informeel machtsmiddel gebruikte. Terwijl de giften niet van intern naar extern wijzigden, deed het giftbeleid dit wel. Wanneer de politieke elite haar legitimiteit probeerde te onderschrijven door de nadruk te leggen op het *bien commun*, was het maar logisch dat ook de giften dit symbolisch onderschreven.

Conclusie

Zeker in een periode waar de Gentse bestuurlijke elite met ernstige onzekerheden kampte, boden giften vaak een weg naar (meer) zekerheid. Dat merken we aan de manier waarop de Stad gaf. De giften van na 1465 hadden steeds een belangrijk extern aspect. Vorstelijke beneficianten kregen meer en kregen vaker. Hun aandeel woog in de bestudeerde twintig jaar beslissend door. Hun aandeel was evenwel niet gelijk verspreid. We kunnen Wouter Ryckbosch zijn hypothese volgen dat de (nieuwe) Gentse elite na 1469 het giftenbeleid aanwendde om haar eigen positie te verstevigen, maar vanaf 1472 lijkten de giften voornamelijk gericht op het vermijden van verdere bedebetalingen. Het is niet onmogelijk dat de Stad omwille van de onmacht die ze terzake ervoer, ook steun zocht bij de hogere ambtenaren die mogelijk meer invloed hadden op de hertog. Het was dit beleid dat tot de afschuw leidde die in 1477 tot uiting kwam en waartegen de nieuwe Gentse elite zich afzette. Voor beide periodes waren giften een informeel wapen die de stedelijke politiek dienden. Het karakter ervan wijzigde evenwel fundamenteel. De giften die tot dan tot een grijze zone van geschenken en smeermiddelen behoorden, werden duidelijk veroordeeld. Het nieuwe regime veroordeelde het vorige en bepaalde daarmee ook wat 'goed schenken' inhield. Dit betekende niet zozeer dat giften geen informele macht meer inhielden. Gent hield wel degelijk rekening met een oordelende 'derde' die de stadsrekeningen aanhoorden. Schenken was aan het *corpus urbanum* denken geworden. Of Gent hierin zo uniek was, zal verder onderzoek moeten uitwijzen, maar Gent paste mogelijks haar beleid aan en probeerde net aanzien te winnen door minder te schenken. Wat ze wel nog schonk waren de verschillende giften aan de lagere ambtenaren en zo probeerde de Stad nog steeds – zij het ogenschijnlijk onschuldiger – informeel te winnen. Munten en lakens waren subtiele giften en andere gebruikelijke giften die te dicht bij vergoedingen aanleunden, werden in het onderdeel diverse kosten neergeschreven. Enkel door zo te handelen konden de be-

stuurders het vertrouwen winnen van de bevolking. Zoals we bij Jan van Boschuyzen gezien hebben was de reciprociteit al voor 1477 verscholen. Rekening werd er steeds met de bevolking gehouden, maar na 1477 werd dit een onderdeel van een duidelijke politiek. De Stad gaf dus duidelijk om te nemen, maar in plaats van louter reciprociteit na te streven was het gewin vaak informeel van aard.